

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2006

PETRA MAKUC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GEOGRAFIJO

Diplomsko delo

**DOJEMANJE POKRAJINE NA PRIMERU
MEŽIŠKE DOLINE**

Študijski program:
Geografija – E

Mentor: dr. Marijan Mihael Klemenčič, izr. prof.

LJUBLJANA, 2006

PETRA MAKUC

IZJAVA

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo.

DOJEMANJE POKRAJINE NA PRIMERU MEŽIŠKE DOLINE

Izvleček:

Diplomsko delo proučuje razlike v dojemanju pokrajine na primeru Mežiške doline glede na različne značilnosti njenih prebivalcev. Pri predstavitvi pokrajine je uporabljen slikovni pristop (barvna panoramska fotografija), pri zbiranju podatkov fenomenološki model, pri obdelavi podatkov pa analiza vsebine in kvantitativna obdelava (SPSS). Bistvo fenomenološkega modela v povezavi s subjektivističnim (psihološkim) kontekstom gledanja na pokrajino je v tem, da so elementi dojemanja predstavljeni s strani samih prebivalcev in ne na podlagi razvrščanja oziroma ocenjevanja vnaprej določenih elementov, ki jih izbere raziskovalec. Omenjeni pristop je uporabljen z namenom odkrivanja notranjih, »skritih« zaznav in vrednot. Raziskava ugotavlja naslednje kategorije spremenljivk dojemanja pokrajine, ki si sledijo po pomembnosti: relief, izstopajoči / značilni / orientacijski elementi, vegetacija, poselitev, čas, uporabnost, kakovost bivalnega okolja, raba tal, vtis pejzaža, asociacije, infrastruktura in simboli. Pričakovati je, da se v skladu s kognitivnim (spoznavnim) in psihosocialnim razvojem človeka skozi njegov življenjski cikel spreminja tudi dojemanje pokrajine. Kljub temu raziskava med različnimi starostnimi, izobrazbenimi in statusnimi skupinami, spoloma ter krajih bivanja ni pokazala statistično pomembnih razlik ($p \geq 0,5$). Zdi se, da na posameznikovo dojemanje pokrajine bolj kot omenjene karakteristike vplivajo njegove osebne lastnosti in značilnosti (značaj čustev, znanje, vrednote, sposobnost mišljenja, sklepanja in razumevanja). Raziskavo bi bilo zato smiselno dopolniti s psihološkega vidika.

KLJUČNE BESEDE: geografska teorija, dojemanje pokrajine, pokrajina, Mežiška dolina.

LANDSCAPE PERCEPTION: A CASE STUDY OF MEŽICA VALLEY

Abstract:

The graduation thesis studies differences in landscape perception of Mežica Valley according to distinctive characteristics of its inhabitants. For the presentation of the landscape photographic approach was used (colour panoramic photograph), data collecting was achieved through a phenomenological model, and data processing was made with the content analyses and quantitative processing (SPSS). At the heart of the phenomenological model in connection with subjectivist (psychological) context of landscape perception stands the fact that elements of landscape perception were presented by inhabitants themselves, and not on classification and evaluation of pre-prepared elements provided by the researcher. This model is used for the purpose of finding out the inner and hidden values and perceptions. According to significance, following categories of landscape perception variables are being researched: relief, apparent / significant / orientational elements, vegetation, inhabitancy, time, usefulness, quality of residential environment, land use, impression, association, infrastructure and symbols. According to cognitive and psychosocial growth of peoples' lives a landscape perception change is expected. Despite different age, education, and status groups, sex, and residential places the research did not show any statistically important differences ($p \geq 0,5$). It seems that personal nature and features (nature of feelings, knowledge, values, judgement capability, decisions and understanding) have greater effect on individual's landscape perception than the above-mentioned characteristics. Therefore it would be significant to supplement the research from the psychological point of view.

KEYWORDS: geographic theory, landscape perception, landscape, Mežica Valley.

KAZALO

	stran
1. UVOD	1
1.1. NAMEN IN CILJI	1
1.2. PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV	1
1.3. METODE DELA	3
1.3.1. Prikaz pokrajine – slikovni pristop	3
1.3.2. Zbiranje podatkov – fenomenološki model	4
1.3.3. Obdelava podatkov – analiza vsebine, kvantitativna obdelava (SPSS)	5
1.4. OBRAVNAVANO OBMOČJE	14
1.5. UPORABA LITERATURE IN VIROV	14
2. DOJEMANJE POKRAJINE	15
2.1. UVOD	15
2.2. OSNOVNI POJMI	17
2.3. ELEMENTI DOJEMANJA POKRAJINE	19
2.3.1. Elementi dojemanja pokrajine po Kaplan & Kaplan in Brown	19
2.3.2. Elementi dojemanja pokrajine po Coeterier	20
2.3.3. Elementi dojemanja pokrajine po Mackay in Fesenmaier	21
2.4. VREDNOTENJE POKRAJINE	22
2.4.1. Dejavniki vrednotenja pokrajine	26
2.5. SPOZNAVNI ZEMLJEVIDI	29
2.6. POKRAJINA IN FILOZOFIJA ESTETIKE	30
3. RAZISKAVA	34
3.1. POJASNITEV IZBORA POKRAJINSKE SLIKE	34
3.1.1. Geološka zgradba in relief	36
3.1.2. Pedološke značilnosti in vegetacija	37
3.1.3. Poselitev	38
3.1.4. Gospodarstvo	40
3.2. OPREDELITEV STAROSTNIH SKUPIN	40
3.3. VZOREC	42
3.4. VPRAŠALNIK	44
3.5. REZULTATI	46
4. SKLEPI	54
5. SUMMARY (POVZETEK)	57
6. LITERATURA IN VIRI	60
6.1. ELEKTRONSKI VIRI	62
6.2. OPTIČNI DISKI (CD-ROMI)	62
6.3. USTNI IN DRUGI NEOBJAVLJENI VIRI	63
7. SEZNAM PRILOG	64

1. UVOD

1.1. NAMEN IN CILJI

Namen diplomskega dela je proučiti razlike v dojemanju pokrajine na primeru Mežiške doline glede na različne značilnosti njenih prebivalcev (spol, starost, izobrazba, status in kraj bivanja).

Prvi cilj diplomskega dela je vzpodbuditi mišljenje prebivalcev o pokrajini (razumevanje pokrajine).

Drugi cilj diplomskega dela je ugotovitev tistih skupin elementov pokrajine, ki vplivajo na njeno dojemanje, njihova primerjava z drugimi avtorji ter povezava z nekaterimi značilnostmi prebivalstva.

Delovna hipoteza: V skladu s kognitivnim (spoznavnim) in psihosocialnim razvojem človeka se skozi njegov življenjski cikel spreminja tudi dojemanje pokrajine.

1.2. PREGLED DOSEDANJIH RAZISKAV

Raziskave o dojemanju pokrajine se izvajajo več kot štirideset let. V tem času so nekateri raziskovalci in njihovi študentje razvili uporabne teorije, ki so poznane kot šole mišljenja (npr. Kaplan & Kaplan; cv: Kaplan & Kaplan, 1989). Pomembni napor se vlagajo v poskus sestave različnih pristopov in ugotovitev (cv: Zube et al., 1982). Kot znotraj vseh razvijajočih se področij, tudi tukaj potekajo razprave o metodoloških vprašanjih in interpretaciji rezultatov (cv: Vining, Stevens, 1986). Študije obravnavajo različna vprašanja – od odzivov na pokrajino glede na kulturno pripadnost (cv: Palmer et al., 1990), življenjski prostor (biom; cv: Balling, Falk, 1982), do življenjskih razvojnih sprememb (cv: Zube et al., 1983). Manjkajo longitudinalne študije o trajnosti dojemanja pokrajine v luči spremembe pokrajine (Palmer, 1997, str. 109).

V literaturi je omenjenih precej atributov, pomembnih za dojemanje in vrednotenje pokrajine. Nasprotno pa je opravljenih malo raziskav o dojemanju pokrajine njenih prebivalcev (Coeterier, 1996, str. 28).

Izbrani primeri dosedanjih raziskav na temo dojemanja pokrajine:

- Glavne značilnosti pokrajine na Nizozemskem v luči dojemanja in vrednotenja pokrajine; raziskava je del velikega raziskovalnega projekta, katerega cilj je razvoj modela za ocenjevanje okolja. Iščejo se tiste značilnosti pokrajine, ki jih prebivalci uporabljajo za dojemanje pokrajine v njihovi regiji (Coeterier, 1996, str. 27).
- Vloga slikovnih elementov pri predstavi slike; študija proučuje vlogo in vpliv slikovnih promocijskih gradiv na predstavo in izbiro turističnih ciljev (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 537).
- Stabilnost dojemanja pokrajine v luči spremembe pokrajine; študija proučuje mesto Dennis na Rtu Cod (zvezna država Massachusetts), ki je v dobrem desetletju doživelo veliko spremembo v zemljiški strukturi – od pretežno gozdnatih do pretežno stanovanjskih površin. Na začetku in koncu tega obdobja je izmerjeno dojemanje različnih kategorij pokrajine in njene slikovitosti s strani prebivalcev (Palmer, 1997, str. 109).
- Dojemanje in vrednotenje porečja reke Raisin (Michigan) s strani njenih prebivalcev;

cilj te študije je poglobiti razumevanje o tem, kako ruralni prebivalci porečja reke Raisin dojemajo lokalno pokrajino. Študija proučuje naslednja vprašanja: kateri pokrajinski tipi v porečju so prebivalcem najbolj všeč? Kako razlike med ruralnimi prebivalci vplivajo na njihovo dojemanje pokrajine? Kako oddaljenost doma ruralnih prebivalcev od reke vpliva na njihovo dojemanje in vrednotenje pokrajine? (Ryan, 1998, str. 225–226).

- Pokrajina in filozofija estetike: ali je kvaliteta pokrajine neločljivo povezana s fizičnimi značilnostmi pokrajine ali z očmi opazovalca?
Cilj tega prispevka je proučiti objektivistično in subjektivistično paradigmo pokrajinske estetike (pokrajinskih načel o lepem) in poiskati njun obstoj skozi prispevek filozofov (Lothian, 1999, str. 177).
- Pokrajinski vzorec, dojemanje in vizualizacija v luči vizualnega upravljanja gozdov; študija osvetljuje pomen vizualne predstave in dojemanja pokrajine za potrebe vizualnega upravljanja z gozdovi (Bell, 2001, str. 201).
- Kulturne pokrajine in kartiranje etnografskih vsebin: kako skandinavsko–ameriški in indijanski narod razumeta svojo zemljo; skozi diskusijo dveh novejših pokrajinskih študij, ki vključujeta ameriške Indijance v južni Nevadi in skandinavsko–ameriške ribiče na otoku Royale (Gornje jezero), je predstavljen kulturno–pokrajinski pristop, ki znotraj upravljanja pokrajine pospešuje soodločanje, soupravljanje in partnerstvo med lokalnimi skupnostmi in državo (Toupal et al., 2001, str. 171).
- Dojemanje in vrednotenje vodnih površin v pokrajini: primerjava dojemanja mlajših in starejših prebivalcev na podlagi foto–projektivne metode; študija proučuje otroško in odraslo dojemanje in vrednotenje vodnih površin v pokrajini (Yamashita, 2002, str. 3).
- Kulturne pokrajine kot metodologija za razumevanje vplivov upravljanja z naravnimi viri v zahodnem delu Združenih držav Amerike; študija z uporabo teorij o kulturni pokrajini proučuje dojemanje pokrajine štirih različnih skupin uporabnikov divjine Baboquivari v južni Arizoni: upravljavcev, zemljiških posestnikov, rekreativcev in avtohtonih prebivalcev (indijansko pleme Tohono O'odham; Toupal, 2003).

V slovenski literaturi velja omeniti naslednja dela:

- Spoznavni zemljevid Slovenije;
znanstvena monografija, ki ponuja celostno predstavitev in večdisciplinarni pogled na vse pomembnejšo problematiko človekove interakcije z okoljem. Združuje več pomembnih izsledkov s področij okoljske in socialne kognicije, geografskih, krajinskih in prostorskih vidikov našega nacionalnega okolja (Polič et al., 2002).
- Krajina kot nacionalni simbol;
obravnava družbeno ustvarjeno podobo o prostoru kot enega izmed dejavnikov nacionalne identitete in pregled navezovanja slovenske identitete na slovenski prostor (Kučan, 1998, str. 9–10).
- Vizualno–estetske komponente v kibernetiki prostorskega planiranja;
bistvo raziskave, ki je bila izdelana kot doktorska disertacija Andreja Pogačnika na katedri za prostorsko planiranje Fakultete za arhitekturo, gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani, je na izsledkih psihologije, estetike, prostorskega planiranja in informacijske teorije objektivno zajeti vidno pojavnost prostora, jo vrednotiti in plansko usmerjati (Pogačnik, 1976, str. 16).
- Vizualno ambientalna valorizacija prostora;
v tej znanstveno–raziskovalni in strokovni nalogi so opredeljena metodološko–teoretska izhodišča ter na osnovi terenskega dela izdelane karte oblikovnega vrednotenja. Delo je

dopolnjeno z rezultati javnega mnenja o rekreacijskih, estetskih in drugih vrednotah obravnavanih prostorov, dobljenih s fotoanketo. Vizualna analiza je soočena z vrednotenjem iz področij varstva dediščine, kmetijstva, ekologije, ugotovljene so korelacije med gledanji različnih strok (Pogačnik, Prelovšek, 1987).

- posamezne članke drugih avtorjev.

»Geografija se je šele po dobrem stoletju od svojega oblikovanja kot sodobne vede začela ukvarjati tudi s (subjektivnimi) predstavami ljudi o svojem okolju. To je povezano z ugotovitvami, da imajo osebne izkušnje, pogledi in hotenja posameznikov pomemben vpliv na preobrazbo zemeljskega površja. Za spoznavanje teženj posameznikov ali družbenih skupin pri njihovih posegih v prostor so se geografi morali nasloniti predvsem na spoznanja psihologije, pa tudi sociologije« (Klemenčič, M., M., 2002, str. 163).

1.3. METODE DELA

1.3.1. Prikaz pokrajine – slikovni pristop

Pri predstavitvi pokrajine je uporabljen slikovni pristop – barvna panoramska fotografija velikosti 10x45 cm, posneta z ravni pešca v horizontalnem pogledu. Po izkušnjah Kaplan in Kaplana tudi uporaba črno-belih slik ne predstavlja problema za raziskavo (cv: Kaplan & Kaplan, 1989). Fotografija je posneta z digitalnim fotoaparatom Canon PowerShot A85 v načinu (slikovnem območju) Stitch Assist, ki se uporablja pri fotografiranju posnetkov, ki jih želimo združiti v panoramski posnetek (Canon PowerShot A85 : navodila za uporabo, 2004, str. 38). Serija prekrivajočih posnetkov (v tem primeru 5) je bila sestavljena na računalniku s pomočjo programske opreme PhotoStitch (PhotoStitch 3.1; ©CANON INC, 2004, CD-ROM). Ta program zazna prekrivajoče se dele sosednjih posnetkov in posnetke združi. Pri fotografiranju je zato v prekrivajoče se dele potrebno vključiti značilen predmet (Canon PowerShot A85 : navodila za uporabo, 2004, str. 48–49). Sestavljen panoramski posnetek je bil urejen (dodajanje teksta) s programom ArcSoft PhotoImpression™ Version 5 (©ArcSoft, Inc., 2003, CD-ROM).

Fotografija je bila uporabljena za aktiviranje mišljenja prebivalcev o pokrajini in ne za pridobitev točk na vnaprej predstavljeni pomenski lestvici. V individualnih primerih in za takšne namene semantični diferencial ni veljavno nadomestilo za realno pokrajino. Panoramska fotografija je uporabljena, ker panorama zagotovi boljši pregled, zaradi česar so odgovori bolj zanesljivi. Iz literature je tudi razvidno, da se ljudje pri navadnih fotografijah pritožujejo nad omejenim razgledom (Coeterier, 1996, str. 29).

Skice in fotografije se tradicionalno uporabljajo pri predstavitvi pokrajin in se še naprej vrednotijo kot hitro, enostavno in poceni orodje (Bell, 2001, str. 207). Predvsem fotografije so dokazano uporabni nadomestki za predstavo realne pokrajine (Wherrett, 1999, str. 210). Geografski viri kot so karte, podobe in fotografije imajo velikokrat dokumentaren značaj, saj lahko veliko točneje izpričujejo dejanske razmere kakor še tako dober opis. Fotografije nam služijo kot dokumentacija za razne trditve, pri ustvarjanju določenega vtisa o pokrajini, pri orientaciji ali za primerjavo preobrazbe pokrajine, če so ohranjene podobe o razmerah v prejšnjih obdobjih (Vrišer, 1998, str. 120). Po drugi strani Gibsonova teorija optičnega toka in ekološki pristop dojemanja pokrajine opozarjata na manjšo zadovoljnost predstavitve s statičnimi slikami v primerjavi s prostim gibanjem po pokrajini (cv: Gibson, 1966, 1979; Bell, 2001, str. 207). Ta tehnika omogoča ljudem bolj polno doživljanje pokrajine in iz razgledišča, ki ga sami določijo (Bell, 2001, str. 209–210).

Uporaba fotografij je torej pripravna, toda vsebuje dve vrsti težav, s katerimi se morajo raziskovalci pokrajine sprijazniti:

1. veljavnost predstavitve realne pokrajine s fotografijo;
2. povprečnost informacij, ki jih dobimo s to metodo (cv: Carlson, 1977; Ribe, 1982; Palmer, Hoffman, 2001).

Težave lahko omilimo z vključevanjem kompleksne množice elementov v sliko ali z uporabo več fotografij, posnetih z iste razgledne točke (cv: Shafer, Brush, 1977; Clay, Daniel, 2000; Palmer, Hoffman, 2001). Vendar pa, karkoli vidimo na ekranu ali papirju, kljub tem postopkom objekta (pokrajine) ne moremo občutiti tako resnično kot na samem prizorišču. Še pomembnejše je dejstvo, da sta kompozicija in tema fotografije neizogibno povezani z raziskovalčevim pogledom ali subjektivnostjo, čeprav le-ta namerava raziskati javno dojemanje in ocenitev pokrajine (Yamashita, 2002, str. 4).

»Vizualna analiza se je doslej omejevala v glavnem na nekatere značilne, izbrane in enkratne poglede na obravnavani prostorski pojav. Vseobsegajoče, interaktivne vidne analize in njene vključitve v informacijski sistem doslej nismo poznali. Dejstvo pa je, da so danes dejavnosti v prostoru in njegova raba vse preveč prepleteni, večplastni, izpostavljeni spremembam in opazovanju iz različnih transportnih sredstev, da bi mogli vidnost obravnavati zgolj s posameznih točk opazovanja, zato moramo vidnost vsega prostora obravnavati kot integralno celoto. Enkratni, specifični pogledi so seveda lahko še vedno vodilni, prevladujoči ali izključujoče pomembni, vendar vizualna analiza ne sme biti omejena samo nanje« (Pogačnik, 1976, str. 18).

Pri vizualni analizi je pomembno, da vključimo tudi višinske poglede (npr. z razglednih točk, hribovitega okolja, oddaljenih gorskih vrhov ipd.), ker so pri nekaterih vidnih pojavi pogledi z višin najpomembnejši in najbolj značilni (npr. za depresije, ozke doline, jame, jezera ipd.).

Točke vidne inventarizacije je potrebno selekcionirati in omejiti tako, da nam predstavljajo najbolj značilne, sumarne ali povprečne vidne značilnosti določenega območja. Ena od možnosti je, da izbiramo najbolj značilne točke pogledov, tj. tiste, iz katerih sta vidna največji obseg ali značilna vsebina prostora. Te točke so praviloma na čistinah, izpostavljenih legah, oddaljene od objektov, predmetov in vegetacije (Pogačnik, 1976, str. 26–27).

Pri fotografiranju za potrebe diplomskega dela smo poskušali upoštevati vsa priporočila za izdelavo dobre fotografije, ki bi kar seda nazorno predstavila proučevano pokrajino.

1.3.2. Zbiranje podatkov – fenomenološki model

V zadnjih letih so bile izumljene številne tehnike za vrednotenje pokrajine (cv: Crofts, Cooke, 1974). Oblikujejo spekter, v katerem so ekstremi na eni strani predstavljeni z metodami, ki nedvoumno temeljijo na subjektivnih ocenah kakovosti pokrajine s strani posameznikov ali skupin (cv: Shafer et al., 1969), in na drugi strani z metodami, ki kot nadomestke za osebno dojemanje uporabljajo fizične attribute pokrajine (cv: Linton, 1968; Land Use Consultants, 1971).

Različne modele lahko razdelimo na več načinov. Arthur et al. (cv: 1977) jih deli na opisni inventar in javne privlačnostne modele; obe kategoriji nadalje deli na ne-kvantitativne in kvantitativne metode. Briggs in France (cv: 1980) za delitev modelov uporabljata direktne in indirektne metode, Crofts (cv: 1975) pa tehniko privlačnosti in nadomestnih komponent. Daniel in Vining (cv: 1983) delita metode na ekološke, formalno estetske, psihofizične,

psihološke in fenomenološke modele. Opisni inventar vključuje ekološke in formalno estetske modele, ki jih večinoma uporabljajo strokovnjaki (objektivni način). Javni privlačnostni modeli, kot so psihološki in fenomenološki, se običajno izvajajo z uporabo vprašalnikov in so neizogibno povezani s problemom soglasja javnosti. Kvantitativne holistične metode so mešanica subjektivnih in objektivnih metod in vključujejo psihofizične in modele nadomestnih komponent (Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation, 2005, str. 3).

Fenomenološki model daje velik poudarek na posamezne subjektivne občutke, pričakovanja in interpretacije. Dojemanje pokrajine pojmuje kot notranje srečanje med osebo in okoljem (cv: Daniel, Vining, 1983). Osnovna metoda ocenjevanja je podroben osebni intervju ali ustni vprašalnik. Fenomenološki modeli se ne uporabljajo za rangiranje pokrajin glede na lepoto pejsaža (Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation, 2005, str. 6).

Fenomenološki pristopi se v veliki meri odreka verodostojnosti, da dosežejo visoko stopnjo čustvenosti. S poudarjanjem posebnih osebnih, doživljajskih in čustvenih dejavnikov postanejo vizualne lastnosti pokrajine nepomembne v povezavi z doživljanjem pokrajine. Ta model predstavlja ekstrem subjektivnega odločanja o bistvenih značilnostih pokrajine. Ne uspe ustvariti sistematične zveze med psihološkimi odzivi in značilnostmi pokrajine. Toda s poudarjanjem edinstvene vloge posameznih doživetij, namenov in pričakovanj služi za opozarjanje o pomembnosti človeškega konteksta, ki je skupna točka vseh pokrajin (cv: Daniel, Vining, 1983).

Pri uporabi fenomenološkega modela v raziskavi diplomskega dela je potrebno opozoriti na tri stvari:

1. Fenomenološki model je izbran, ker med vsemi metodami za vrednotenje pokrajine edini ni namenjen rangiranju pokrajin glede na estetski videz, kar je v skladu s cilji diplomskega dela.
2. Kot osnovna metoda vrednotenja ni uporabljen podroben osebni intervju ali ustni vprašalnik, temveč pisna anketa. Ker so razlike v dojemanju pokrajine med posameznimi skupinami prebivalcev v literaturi opisane skopo in nesistematično, je uporaba odprtih, delno ali v celoti strukturiranih ter poglobljenih intervjujev / vprašalnikov manj primerna, ker ni začrtanih smernic, po katerih lahko vnaprej sestavimo naša vprašanja (Bajec, 2005).
3. V tem primeru fenomenološki model ni razumljen kot pristop, ki se odreka verodostojnosti na račun doseganja visoke stopnje čustvenosti, ampak kot metoda, ki zagotavlja anketirancem vsako priložnost, da izrazijo njihove ideje in občutke o pokrajini.

1.3.3. Obdelava podatkov – analiza vsebine, kvantitativna obdelava (SPSS)

Vprašalnik je poleg nekaterih osnovnih podatkov o anketirancu (spol, starost, kraj stalnega bivanja, izobrazba in status) sestavljen samo iz enega vprašanja, tj. opisa predstave o pokrajini na podlagi priložene fotografije. Ankete so zato obdelane kvalitativno – na podlagi poglobljene analize vsebine so določene tiste skupine elementov pokrajine, ki vplivajo na pokrajinsko predstavo. Bistvo tega pristopa je, da so elementi dojemanja predstavljeni s strani samih prebivalcev in ne na podlagi razvrščanja oziroma ocenjevanja vnaprej določenih elementov, ki jih izbere raziskovalec. Takšne vprašalnike je sicer lažje in hitreje (kvantitativno) obdelati, vendar so dobljeni elementi dojemanja povezani s subjektivnim izborom raziskovalca. Na ta način se je možno izogniti tudi nekaterim stalno prisotnim

napakam pri vrednotenju pokrajine, ki so v glavnem povezane s številskimi podatki. V literaturi je opisanih sedem tipov takih napak:

1. nepravilna uporaba števil, ki izhajajo iz mesta v klasifikaciji;
2. nepravilna uporaba števil, ki stojijo namesto besed;
3. uporaba napačnih števil v preprostih matematičnih operacijah;
4. uporaba slabih podatkov v sestavljenih matematičnih in statističnih operacijah;
5. uporaba podatkov, ki ne zadovoljijo zahtev modela;
6. uporaba števil za podporo, izvor ali prikaz nepomembnih, napačnih ali neuporabnih konceptov, predstav;
7. uporaba konceptov, predstav brez ustreznih operativnih definicij (Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation, 2005, str. 9).

Rezultati (glavne skupine elementov, ki vplivajo na dojemanje pokrajine njenih prebivalcev) so v povezavi z nekaterimi osnovnimi podatki o anketirancih (spol, starost, kraj stalnega bivanja, izobrazba in status) obdelani in predstavljeni tudi kvantitativno.

Obravnavane spremenljivke spadajo v tip nominalnih ali imenskih statističnih spremenljivk. Za nominalne spremenljivke lahko ugotovimo le ali se posamezne statistične enote (v našem primeru anketiranci) po njej razlikujejo oziroma so enake. Nominalne spremenljivke imajo različne vrednosti, vendar enot ne moremo razvrščati po velikosti oziroma na boljše in slabše (v našem primeru je nominalna spremenljivka tudi starost, ker gre le za razlikovanje med posameznimi starostnimi razredi). Število kategorij oziroma vrednosti, ki jih lahko ima nominalna spremenljivka, je neomejeno. Primer: spol – ima dve vrednosti (moški / ženska), vendar ne moremo določiti kateri je boljši, lahko le rečemo, da prvi ni enak drugemu. Na nominalnih spremenljivkah lahko uporabimo najmanj statističnih metod (Rogelj, 2005, str. 11–12).

Diploma_rezultati - SPSS Data Editor

File Edit View Data Transform Analyze Graphs Utilities Window Help

1 : ime a1

	ime	starost	spol	izobraz	status	kraj_biv	prepozna	subjekt	relief	vegetac	poselit	uporabno	raba_tal	izst_el
1	a1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	a2	1	2	0	1	1	1	1	1	1	1	0	0	
3	a3	1	1	0	1	3	1	1	1	1	1	0	1	
4	a4	1	1	0	1	3	1	1	1	1	1	1	1	
5	a5	1	1	0	1	3	1	0	1	1	1	0	1	
6	a6	1	2	0	1	2	0	1	1	1	1	1	0	
7	a7	1	1	0	1	2	0	1	1	1	0	0	1	
8	a8	1	1	0	1	4	0	0	1	1	0	0	0	
9	a9	1	2	0	1	4	1	1	0	0	0	0	0	
10	a10	1	1	1	2	2	0	1	1	1	1	0	1	
11	a11	1	2	1	2	3	1	1	1	0	1	1	0	
12	a12	1	2	1	2	4	1	0	1	1	1	0	1	
13	a13	1	1	1	2	4	1	1	1	1	0	1	0	
14	a14	1	2	1	2	4	1	1	1	1	0	1	0	
15	a15	1	2	1	2	4	1	1	1	1	0	1	0	
16	a16	1	2	1	2	2	1	0	0	1	0	0	0	
17	a17	1	1	1	2	3	1	0	0	0	0	0	0	
18	a18	1	1	1	2	3	1	1	0	0	0	0	0	
19	a19	1	2	1	2	2	1	1	1	0	0	1	0	
20	a20	1	1	1	2	1	0	0	1	1	1	0	0	
21	a21	1	2	1	2	3	1	1	1	1	1	0	0	
22	a22	1	1	1	2	4	0	1	0	1	1	0	0	
23	a23	1	2	1	2	3	1	0	1	1	0	0	1	
24	a24	1	1	1	2	1	1	1	1	1	0	0	0	
25	a25	1	1	1	2	2	0	1	1	1	1	0	1	
26	a26	2	2	4	4	4	1	1	1	1	1	1	0	
27	a27	2	2	4	4	3	1	1	0	1	1	1	0	
28	a28	2	1	4	4	3	1	0	1	0	1	0	0	
29	a29	2	1	2	4	1	1	0	1	1	1	1	0	
30	a30	2	1	4	6	4	1	0	1	1	1	0	1	
31	a31	2	1	2	3	4	1	1	1	0	0	1	0	

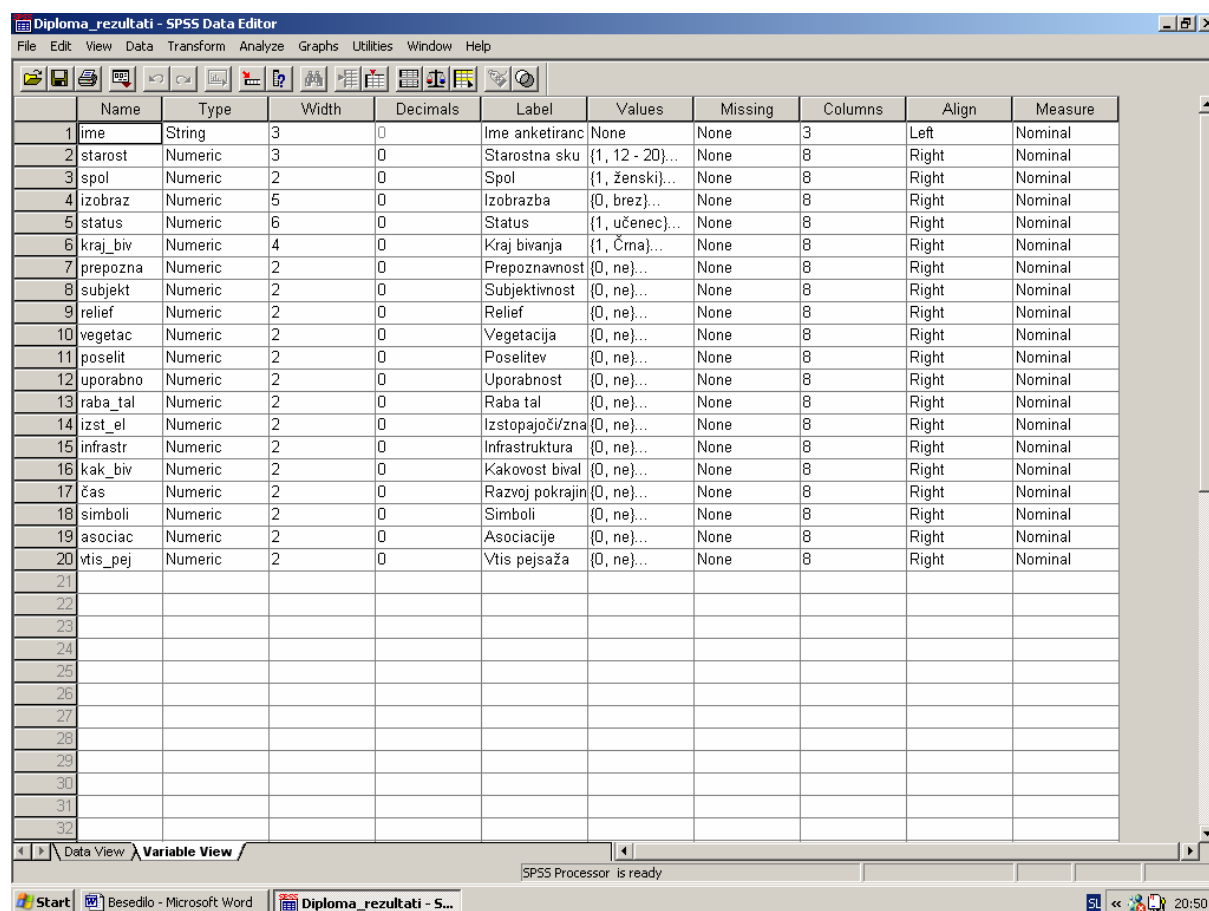
Data View Variable View

SPSS Processor is ready

Start Besedilo - Microsoft Word Diploma_rezultati - S...

20:50

Slika 1: Pregled podatkov.

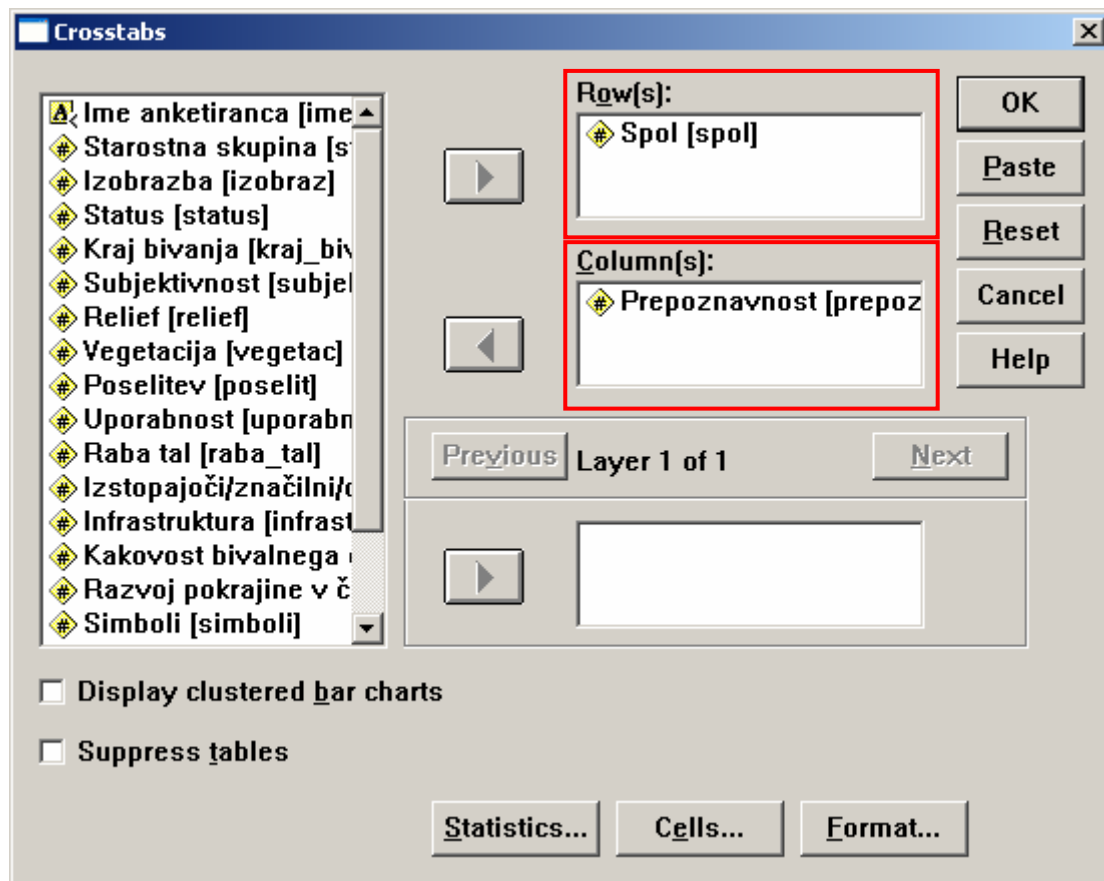
	Name	Type	Width	Decimals	Label	Values	Missing	Columns	Align	Measure
1	ime	String	3	0	Ime anketiranc	None	None	3	Left	Nominal
2	starost	Numeric	3	0	Starostna sku	{1, 12 - 20}...	None	8	Right	Nominal
3	spol	Numeric	2	0	Spol	{1, ženski}...	None	8	Right	Nominal
4	izobraz	Numeric	5	0	Izobrazba	{0, brez}...	None	8	Right	Nominal
5	status	Numeric	6	0	Status	{1, učenec}...	None	8	Right	Nominal
6	kraj_biv	Numeric	4	0	Kraj bivanja	{1, Črna}...	None	8	Right	Nominal
7	prepozna	Numeric	2	0	Prepoznavnost	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
8	subjekt	Numeric	2	0	Subjektivnost	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
9	relief	Numeric	2	0	Relief	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
10	vegetac	Numeric	2	0	Vegetacija	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
11	poselit	Numeric	2	0	Poselitev	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
12	uporabno	Numeric	2	0	Uporabnost	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
13	raba_tal	Numeric	2	0	Raba tal	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
14	izst_el	Numeric	2	0	Izstopajoči/zna	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
15	infrastr	Numeric	2	0	Infrastruktura	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
16	kak_biv	Numeric	2	0	Kakovost bival	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
17	čas	Numeric	2	0	Razvoj pokrajin	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
18	simboli	Numeric	2	0	Simboli	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
19	asociac	Numeric	2	0	Asociacije	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
20	vtis_pej	Numeric	2	0	Vtis pejsaža	{0, ne}...	None	8	Right	Nominal
21										
22										
23										
24										
25										
26										
27										
28										
29										
30										
31										
32										

Slika 2: Pregled spremenljivk.

Povezanost med nominalnimi spremenljivkami ugotavljamo s pomočjo kontingenčne tabele, v kateri prikažemo vrednost dejanskih in teoretičnih frekvenc. S pomočjo X^2 (hi-kvadrat), Yatesovega popravka in razmerja verjetij ugotovimo ali sta spremenljivki statistično značilno povezani. S pomočjo Pearsonovega koeficienta kontingence, Cramerjevega koeficienta ali fi-koeficienta (Φ) pa določimo velikost povezanosti. V diplomskem delu se ugotavlja povezanost med vsako spremenljivko elementov dojemanja glede na posamezne podatke o anketirancih.

Povezanost med nominalnimi spremenljivkami računamo s pomočjo ukaza *Crosstabs*, ki nam hkrati omogoča izdelavo kontingenčne tabele in računanje teoretičnih frekvenc. Ukaz *Crosstabs* najdemo v meniju *Analyze* → *Descriptive Statistics*.

V oknu *Crosstabs* določimo, kateri dve spremenljivki bosta prikazani v kontingenčni tabeli ter katera bo predstavljena v vrsticah (*Rows*) in katera v stolpcih (*Columns*).

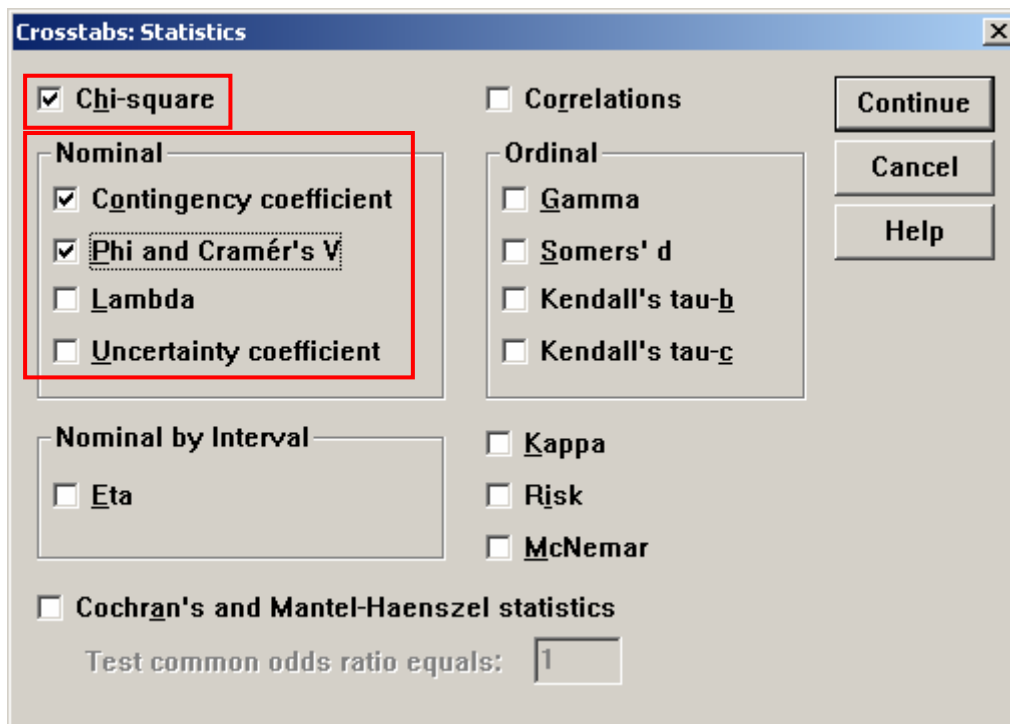
Slika 3: Kontingenčna tabela – določitev spremenljivk.

S klikom na gumb *Statistics* določimo, katere koeficiente želimo izračunati. SPSS nam ne omejuje izbora koeficientov glede na tip podatkov, zato moramo sami vedeti, kaj lahko izračunamo in česa ne smemo.

X^2 (hi–kvadrat, *Chi–square*) nam pove ali sta spremenljivki statistično pomembno povezani, ne izvemo pa, kolikšna je stopnja te povezanosti ter kakšna je smer povezave (+,–).

Velikost odvisnosti najpogosteje izračunamo z merami kontingence kot so:

- Pearsonov koeficient kontingence (*Contingency coefficient*),
- Fi–koeficient (Φ , *Phi*),
- Cramerjev koeficient (*Cramér’s V*).

Slika 4: Kontingenčna tabela – statistika.

S klikom na gumb *Cell* določimo, kaj želimo predstaviti v kontingenčni tabeli.

Prikaz frekvenc (*Counts*):

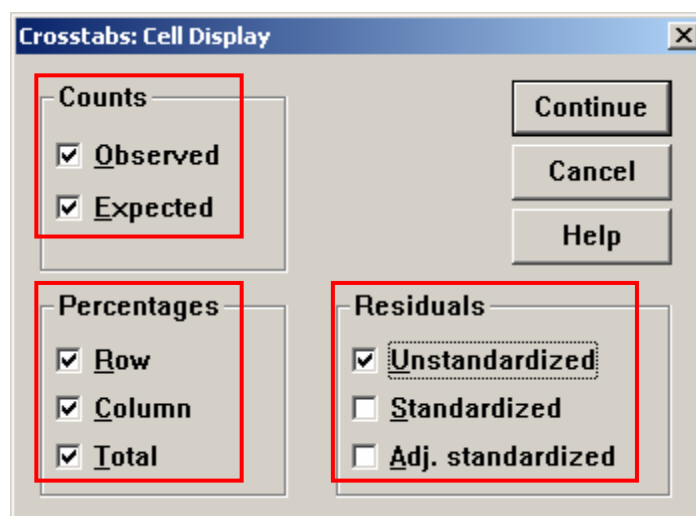
- dejanske (empirične) frekvence (*Observed*),
- pričakovane (teoretične) frekvence (*Expected*).

Prikaz deležev po razredih (*Percentages*):

- glede na število enot v vrstici (*Row*),
- glede na število enot v stolpcu (*Column*),
- glede na število vseh enot (*Total*).

Prikaz odstopanj empiričnih frekvenc od teoretičnih frekvenc:

- nestandardizirane vrednosti (*Unstandardized*),
- standardizirane vrednosti (*Standardized*).

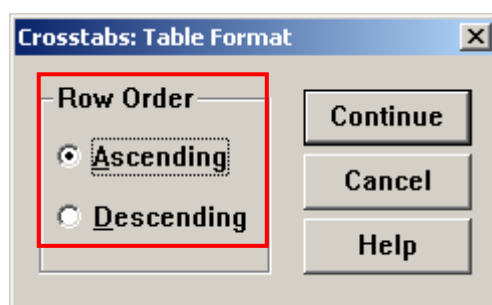
Slika 5: Kontingenčna tabela – prikaz celic.

S klikom na gumb *Format* se nam odpre okno, kjer določimo, kako želimo prikazati razrede v vrsticah kontingenčne tabele.

Prikaz razredov v vrsticah (*Row Order*):

- naraščajoče glede na frekvenco (*Ascending*),
- padajoče glede na frekvenco (*Descending*).

S klikom na *OK* v osnovnem oknu potrdimo naš izbor.

Slika 6: Kontingenčna tabela – oblika tabele.

Rezultati se pojavijo v oknu *Output*.

V tabeli *Case Processing Summary* je navedeno, koliko statističnih enot je vključenih v analizo (*Valid*), koliko je manjkajočih statističnih enot (*Missing*) in skupno število statističnih enot (*Total*).

Case Processing Summary						
	Cases					
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
Spol * Prepoznavnost	75	100.0%	0	.0%	75	100.0%

Slika 7: Povzetek obdelave podatkov.

Empirična frekvenca (*Count*) pove število enot v razredu.

Teoretična frekvenca (*Expected Count*) pove število pričakovanih enot v razredu v primeru neodvisnosti spremenljivk.

% *within Row* pove delež enot v razredu glede na število vseh enot v vrstici.

% *within Column* pove delež enot v razredu glede na število vseh enot v stolpcu.

% *of Total* pove delež enot v razredu glede na celotno število enot, vključenih v analizo.

Residual pomeni razliko med empirično in teoretično frekvenco. Čim bolj sta spremenljivki med seboj odvisni, povezani, tem večje so razlike med izmerjenimi in teoretičnimi frekvencami.

Spol * Prepoznavnost Crosstabulation					
			Prepoznavnost		Total
			ne	da	
Spol	ženski	Count	14	28	42
		Expected Count	9.0	33.0	42.0
		% within Spol	33.3%	66.7%	100.0%
		% within Prepoznavnost	87.5%	47.5%	56.0%
		% of Total	18.7%	37.3%	56.0%
		Residual	5.0	-5.0	
	moški	Count	2	31	33
		Expected Count	7.0	26.0	33.0
		% within Spol	6.1%	93.9%	100.0%
		% within Prepoznavnost	12.5%	52.5%	44.0%
		% of Total	2.7%	41.3%	44.0%
		Residual	-5.0	5.0	
Total	Count	16	59	75	
	Expected Count	16.0	59.0	75.0	
	% within Spol	21.3%	78.7%	100.0%	
	% within Prepoznavnost	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	21.3%	78.7%	100.0%	

Slika 8: Kontingenčna tabela – rezultati.

V tabeli *Chi-Square Tests* so izračunani nekateri parametri za ugotavljanje povezanosti nominalnih spremenljivk, pri čemer je število izračunanih parametrov odvisno od velikosti tabele.

Value: vrednost izračunanih parametrov.

df: število stopenj prostosti.

Asymp. Sig. (2-sided): statistična pomembnost izračunanih parametrov.

V našem primeru so pomembni trije parametri:

1. *Pearson Chi-Square* – X^2 (hi-kvadrat) uporabimo vedno razen v primeru tabel velikosti 2x2 ali prenizkih celičnih teoretičnih frekvenc. X^2 preizkuša hipotezo, da sta spremenljivka v vrstici kontingenčne tabele in spremenljivka v stolpcu kontingenčne tabele neodvisni, nepovezani.
2. *Continuity Correction* – Yatesov popravek uporabimo za tabele velikosti 2x2.
3. *Likelihood Ratio* – razmerje verjetij uporabimo, kadar je v katerikoli celici teoretična frekvenca manjša od 1 ali pa ima 20 % celic teoretično frekvenco manjšo od 5.

Interpretacija vseh treh parametrov je enaka – povezava je statistično pomembna, kadar je raven statistične pomembnosti manjša od 5 % (Sig. < 0,05). Primer: če je raven statistične pomembnosti enaka 3 % (Sig. = 0,03), lahko s 97–odstotno verjetnostjo trdimo, da obstaja statistično značilna povezava med spremenljivkama.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.190 ^b	1	.004	.005	.004
Continuity Correction ^a	6.646	1	.010		
Likelihood Ratio	9.194	1	.002		
Fisher's Exact Test					
Linear-by-Linear Association	8.081	1	.004		
N of Valid Cases	75				

a. Computed only for a 2x2 table

b. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 7.04.

Slika 9: Hi–kvadrat (X^2) test.

Če statistično značilna povezanost med spremenljivkama obstaja, lahko s pomočjo izračunanih mer kontingence, ki so predstavljene v oknu *Symmetric Measures*, ugotovimo tudi velikost povezanosti.

- *Phi*: Fi–koeficient (Φ) se uporablja za tabele velikosti 2x2 in zavzema vrednosti od –1 do +1 (če je računano iz X^2 od 0 do +1).
- *Cramer's V*: Cramerjev koeficient je neodvisen od velikosti tabele in je ponavadi večji od Pearsonovega koeficienta kontingence. Razlika med njima nastane zato, ker se računata po različnih metodah. Pri Cramerjevem koeficientu upoštevamo X^2 –empirično, numerus in število prostostnih stopenj, pri Pearsonovem koeficientu kontingence pa le X^2 –empirično in numerus. Razlika med njima je pogosto zelo majhna in ne vpliva na interpretacijo. Prednost Cramerjevega koeficienta je, da lahko z njim primerjamo rezultate, dobljene iz tabel različnih velikosti. Vrednost obeh omenjenih koeficientov se giblje od 0 do +1.
- *Contingency Coefficient*: Pearsonov koeficient kontingence.

Načeloma velja, da so korelacije manjše od 0,20 neznatne, od 0,20 do 0,40 nizke, od 0,40 do 0,70 zmerne, nad 0,70 pa močne.

Smer povezanosti je pri nominalnih spremenljivkah včasih težko določiti, saj spremenljivki pogosto nista povezani linearno ampak krivuljčno. Smer korelacije drugače določimo na podlagi podatkov v kontingenčni preglednici (Rogelj, 2005, str. 54–68).

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.330	.004
	Cramer's V	.330	.004
	Contingency Coefficient	.314	.004
N of Valid Cases		75	

a. Not assuming the null hypothesis.

b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.

Slika 10: Mere kontingence.

1.4. OBRAVNAVANO OBMOČJE

Mežiška dolina obsega zaključeno območje ob reki Meži, od izvira pod Olševo do izliva pri Dravogradu. Južna meja se naslanja na razvodne vrhove in slemena Uršlje gore (1.699 m), Slemena, Smrekovca (1.577 m), Travnika (1.637 m), Raduhe (2.062 m) in Olševe (1.929 m), kjer je potekala tudi stara deželna meja med Koroško in Štajersko. Zahodna in severna meja potekata po državni meji med Slovenijo in Avstrijo prek Snežnika, Luž, Pece (2.126 m), Lokovice in Strojne (1.055 m). Kljub svoji naravnogeografski zaključenosti je Mežiška dolina izrazito prehoden svet na vzhodnem obrobju Celovške kotline (Medved, 1967, str. 9).

Fotografija zajema srednji podolžni del doline (smer V – Z) z naselji Ravne na Koroškem in Prevalje, okoliške hribe, Strojno in njena pobočja, hribovit svet med Peco in Uršljo goro ter gorski masiv Pece, ki pripada severni verigi Vzhodnih Karavank (Fotografija 1, str. 35).

stojišče posnetka panoramske fotografije

kot pogleda, ki ga zajema panoramska fotografija

Slika 11: Obravnavano območje (Ročna zemljevida Slovenije 1:500.000 in 1:725.000, 2001).

1.5. UPORABA LITERATURE IN VIROV

Dojemanje pokrajine je interdisciplinarna (geografija, psihologija, sociologija, krajinska arhitektura, prostorsko planiranje, filozofija) in v slovenski geografski stroki še precej neraziskana tema. Uporabljena literatura in viri so v glavnem tujejezični (v angleškem jeziku), kar je pri razumevanju in prevajanju specifičnih strokovnih izrazov včasih problematično. Večji del strokovnih geografskih revij in monografskih publikacij na temo dojemanja pokrajine in okoljske psihologije je pridobljen iz univerzitetne knjižnice Queen Mother Library (Univerza v Aberdeenu, Škotska).

2. DOJEMANJE POKRAJINE

2.1. UVOD

Dojemanje pokrajine se nanaša na fizične vidike sprejemanja vidnih impulzov, neposredno dojemanje estetskih kvalitete in sposobnost naših misli, da povežemo čutne informacije z drugim znanjem in razvijemo mnenja o opazovanem. Dojemanje pokrajine se začne s sprejemanjem impulzov – svetlobne energije, zvočne energije, kemikalij itd. naših možganov. Vidno se dojema z očmi in svetloba, ki iz različnih virov vstopa v naše oči, se imenuje optična vrsta in se spreminja z intenziteto (tema, svetloba) in valovno dolžino (barva). Možgani sprejmejo sliko, projicirano na očesno mrežnico, jo oblikujejo in ustvarijo pogled, ki ga doživljamo. Med strmenjem se ta proces ponavlja. Vidimo vzorce, ki jih določajo robovi ali gradienti svetlobne energije. Še vedno ni jasno, kako naši možgani to opravijo: kateri deli spadajo kam? Gibanje pomaga pri razumevanju prostorske strukture pokrajine, kjer je en del za ali delno skrit za drugim (Bell, 2001, str. 206–207). Kot razlago za oblikovanje vizualne podobe v naših možganih je Marr predlagal »osnovno skico«, v kateri uporablja idejo o obdelavi signala (kot v elektroniki). Predvideva obstoj specializiranih celic, ki odkrivajo in zaznavajo obstoj različnih elementov v vizualnih informacijah (cv: Marr, 1982).

Kohler in sodelavci so oblikovali teorijo t. i. gestalt psihologije, s katero poskušajo razložiti določene vidike prepoznavanja vzorcev kot so zgradba (*figure*) in tla (*ground*), zaprtost (*closure*), bližina (*nearness*) ali podobnost (*similarity*) (cv: Kohler, 1947). Ta načela delujejo v praksi, čeprav so bolj opisna kot pojasnjevalna. Tretji vidik, ki prispeva k razumevanju vzorcev je Gibsonova teorija optičnega toka (cv: Gibson, 1966, 1979). Ta teorija se včasih omenja tudi kot »ekološka teorija dojemanja« in je utemeljena z gibanjem skozi pokrajino, tako da le-ta »teče« okoli in mimo nas. Na ta način se močno izboljša prostorsko dojemanje pokrajine. Del te teorije je tudi ideja, da dojemanje okolja ni nevtralno, ampak odvisno od priložnosti, ki nam jih nudi. Pri namenu dojemanja je to značilen dejavnik, ki ga je potrebno upoštevati pri vprašanju: »Kdo gleda vizualno pokrajino in zakaj?« (turisti, gozdni delavci itd.; Bell, 2001, str. 207).

Cilj dojemanja pokrajine je predstaviti našim možganom jasno in razumljivo sliko zunanjega sveta in dati vsakemu predmetu, stvari, pojmu svoje mesto v organizirani celoti (cv: Michon, 1989). Vseh informacij ni mogoče zabeležiti in obdelati, zato jih moramo izbrati in razvrstiti. Toda kateri atributi okolja so dovolj pomembni, da so izbrani pri oblikovanju jasne slike in kateri atributi so nam razumljivi? Proces izbire je določen s kulturo in ne individualno; večina ljudi ima za pomembne iste attribute (cv: Neisser, 1976; Alexander, 1979). Celotna slika se oblikuje s povezovanjem informacij v celoto (Coeterier, 1996, str. 28).

Iz dosedanjih raziskav je razvidno, da enostavne povezave, zveze med zunanjimi elementi in notranjo zgradbo ali dojetimi atributi, ne obstajajo (cv: Kaplan, Wendt, 1972). Posamezen element je lahko povezan z več atributi; jarek na podeželju ima abiotičen vidik (uravnavanje vodnega toka), biotičen vidik (rastline, ki rastejo v in ob njem), vidik vzdrževanja (vzdrževan s strani kmeta), prostorski vidik (izboljšan pogled na stvar) in sezonski vidik (led pozimi in možnost za drsanje) (Coeterier, 1996, str. 28).

Dojemanje ima poleg povezovanja v celoto tudi razlikovalni vidik (videnje podrobnosti), vendar je integracija vedno na prvem mestu (cv: Simon, 1977; Hochberg, 1981). To pomeni, da je pomen posameznih delov določen z značajem celote; krava v parku ima drugačen pomen kot ista krava na travniku. Celota ima kvalitete, ki jih posamezni sestavni deli nimajo.

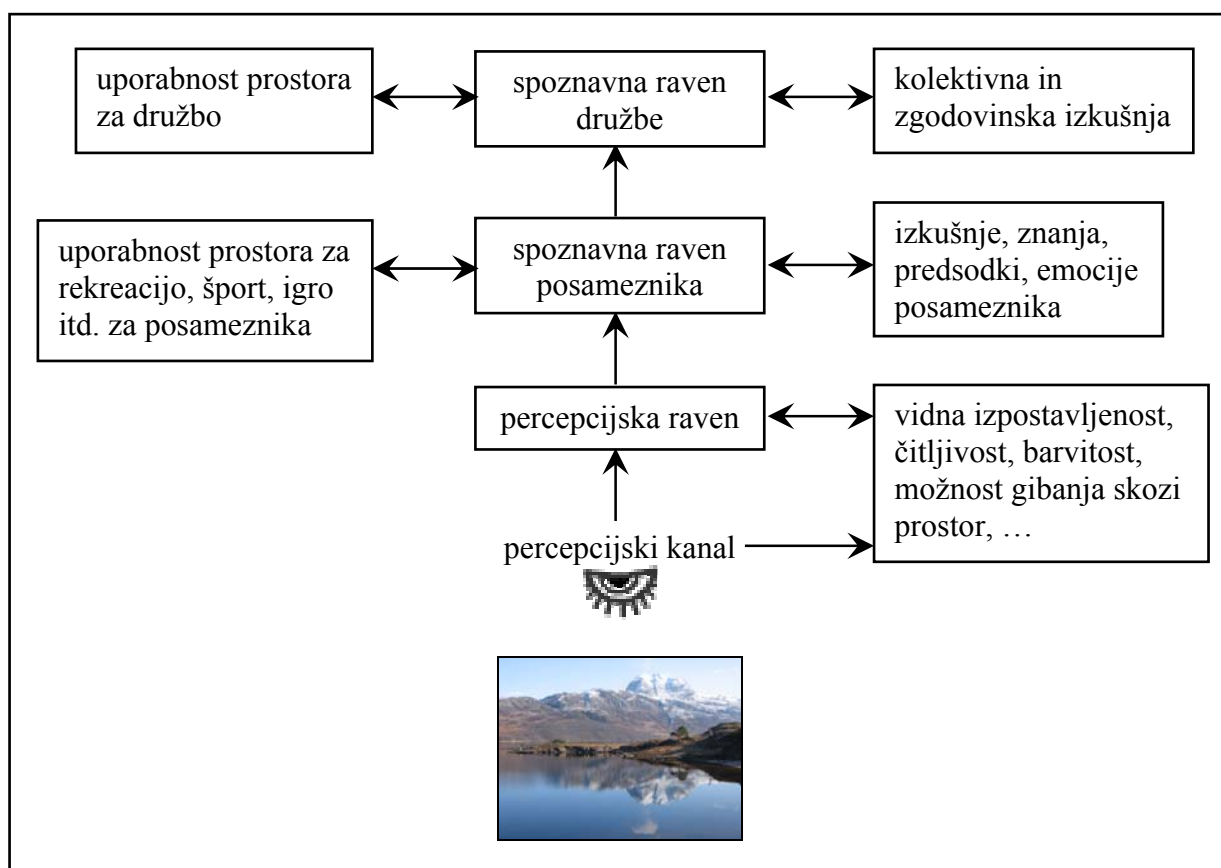
Iz posameznih delov ure ne moremo razbrati časa; to je kvaliteta ure kot celote, ko vsi deli ustrezajo in delujejo skupaj (Coeterier, 1996, str. 28).

Okoljski atributi ne samo določajo dojemanja (imajo pri dojemanju bistveno vlogo), ampak se vedejo tudi kot kvalitete, ki določajo vrednost pokrajine; dojemanje in vrednotenje sta tesno povezana (Coeterier, 1996, str. 28). Atributi, ki razlikujejo in odlikujejo stvari, so po Dembu videni kot kvalitete. »Dojemanje je videnje kvalitet« (cv: Dembo, 1960). Ljudje se običajno strinjajo o kvalitetah pokrajine, niso si pa edini v rabi, ki jo lahko naredijo iz teh kvalitet. Ena najpomembnejših ugotovitev v raziskavi Coeterierja je določitev istih kvalitet pokrajine med prebivalci fizično različnih območij oziroma čvrstost, doslednost tistih značilnosti pokrajine, ki jih prebivalci uporabljajo za dojemanje (Coeterier, 1996, str. 30).

Patterson in Kaplan sta ugotovila malo povezave med kvalitetami pokrajine, določenih s strani strokovnjakov in tistih, ki jih določajo nestrokovnjaki (cv: Patterson, 1977; Kaplan, 1985).

Proces dojemanja pokrajin vključuje fizične in psihološke elemente. Razumevanje zveze med različnimi pokrajinskimi vzorci in njihovim dojemanjem je eno od orodij, ki pomaga planerjem, oblikovalcem in upravljavcem pri uveljavljanju sonaravnega razvoja, tako s strani ekosistemov kot tudi človeških skupnosti. Slikovna predstavitev je pomembna pri predstavi pokrajinskih vzorcev, vključno s predlaganimi spremembami, na način, ki odraža dojemanje realne pokrajine in tako omogoča nestrokovnjakom sodelovanje pri planiranju in vrednotenju. Na dolgi rok ne moremo ohraniti in vzdrževati pokrajine brez vsakršnih sprememb, čeprav javnost vztraja pri tem. Dojemanje statičnih ekosistemov in nespremenjenih naravnih pokrajin je za doseganje resnično trajnostnih rešitev potrebno izzvati (Bell, 2001, str. 204).

Dojemanje in zaznave ljudi se s časom spreminjajo; na njih lahko vplivajo razpoložljive informacije in način predstavitve pokrajine (Bell, 2001, str. 210).

Slika 12: Koncept oblikovanja oblikovno–ambientalne izkušnje in vrednote (Pogačnik, Prelovšek, 1987, str. 17).

2.2. OSNOVNI POJMI

Dojemanje

Dojemati: 1. vključevati, sprejemati v zavest; 2. sprejemati čutne dražljaje, zlasti s sluhom, z vidom (SSKJ, 1994, str. 151).

Pokrajina

Hull in Revell opredeljujeta pokrajino in pokrajinske kulise kot: »zunanje okolje, naravno ali grajeno, ki ga lahko njegov obiskovalec ali uporabnik neposredno dojema. Pokrajinski prizor je del pokrajine, gledan iz ene lokacije (razgledne točke) v eno smer ...« (cv: Hull, Revell, 1989).

Termin pokrajina se jasno nanaša na vizualne lastnosti ali značilnosti okolja, ki vključujejo naravne in umetno narejene elemente ter fizične in biološke vire, ki jih je moč vizualno identificirati; tako torej očem nevidne biološke funkcije, kulturne / historične vrednosti, ogrožene vrste, možnosti za rekreacijo in množica okusov, vonjev in občutkov niso vključeni (cv: Daniel, Vining, 1983; Amir, Gidalizon, 1990).

»Pokrajina je manjše ali večje območje, del, ozemlje, ki ga navadno zaznamuje neka temeljna značilnost, npr. relief, lega, gospodarska usmeritev ... Ta temeljna značilnost je povezana tudi s preostalimi naravnimi, družbenozgodovinskimi in kulturnimi lastnostmi in značilnostmi

pokrajine. Pokrajino vsebinsko sestavljajo vidne in nevidne ali skrite pokrajinske sestavine« (Kunaver et al., 2000, str. 11).

»Pokrajina je del Zemljinega površja, ki ima glede na svoj videz in skupno součinkovanje tu zastopanih geografskih dejavnikov (vključno človekova dejavnost) značilen značaj, po katerem se razlikuje od svoje okolice. Pokrajina ni razumljena le v pomenu »prostora« ali »teritorija«, temveč tudi v smislu »pejsaža«. Prostorski vidik vsebujejo tudi druge vede in ni lasten samo geografiji. Nasprotno pa pojem pokrajine kot pejsaža lahko razumemo z dveh izrazito geografskih zornih kotov. Prvi opozarja, da dojema geograf pokrajino kot realno in kompleksno prostorsko celoto in tako spoznava njeno originalnost. Če geograf zanemari ta vidik, se značaj njegovega dela spremeni in namesto sinteze v njem prevlada analiza. Druga pozitivna stran pojmovanja, po katerem je predmet geografije pokrajina, je dejstvo, da geografija skuša kompleksno dojeti in obravnavati ne le celotno Zemljino površje, ampak tudi njegove posamezne dele. Ti različno veliki deli v marsičem ustrezajo našim predstavam o pokrajini kot ozemeljsko ločeni in po številnih naravnih in družbenih potezah samosvoji celoti« (Geografija, 2001, str. 402–403). »Takšne pokrajine pa nikoli ne opredeljuje samo en faktor, temveč je naša predstava skoraj vedno pod vplivom kompleksnega dojemanja prevladujočih (tipičnih) prirodnih in družbenih razmer (npr. Koroška, Pivka, Istra, Alpe, Posarje)« (Vrišer, 1998, str. 9).

Kakovost pokrajine

Kakovost pokrajine se pogosto določa glede na pestrost okoljskih / ekoloških, socio–kulturnih in psiholoških dejavnikov. Po Jacquesu je razlikovanje med »vrednostjo« in »kvaliteto« nepomembno, ker se oba termina nanašata na primerjavo pokrajine pred našimi očmi z idealizirano pokrajino v naših mislih (cv: Jacques, 1980; Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation, 2005, str. 2).

Vizualen vpliv

Vizualen vpliv na kakovost pokrajine zadeva fizične spremembe v pokrajini, ki jih prinašajo nove razvojne aktivnosti (cv: Amir, Gidalizon, 1990).

Objektivne razlage

Vizualna kakovost: fraza, sinonim za lepoto, toda z namenom izraziti dojem objektivnosti (cv: Jacques, 1980).

Vrednotenje pokrajine: dognanje posamezne, pogosto numerične mere vizualne kvalitete; primernejši izraz bi bil »pregled pokrajinske kvalitete« (cv: Jacques, 1980).

Ocenjevanje pokrajine: domnevna sposobnost oblikovalske stroke, da vrednoti »vizualno kakovost« ločeno od vrednosti (cv: Jacques, 1980).

Subjektivne razlage

Vrednost pokrajine: osebna in subjektivna ocenitev estetskega zadovoljstva, ki izhaja iz pokrajinskega tipa (cv: Jacques, 1980).

Ocenitev pokrajine: študija učinka pokrajinskih sprememb na osnovi vrednosti pokrajine (cv: Jacques, 1980).

Privlačnost pokrajine: ugajanje enega tipa pokrajine pred drugim (cv: Jacques, 1980).

2.3. ELEMENTI DOJEMANJA POKRAJINE

2.3.1. Elementi dojemanja pokrajine po Kaplan & Kaplan in Brown

Kaplan & Kaplan in Brown so elemente dojemanja pokrajine razvrstili v štiri kategorije spremenljivk (cv: Kaplan & Kaplan, Brown, 1989):

1. Fizični atributi vključujejo nebo, vodne površine, vegetacijo in podobno.
2. Tipi pokritosti tal se nanašajo na široke vzorce fizičnih atributov in vsebujejo kategorije kot so kmetijstvo (poljedelstvo), gozdovi, pašniki.
3. Informativni elementi (tudi spoznavni, psihološki, čustveni; cv: Daniel, Vining, 1983; Pitt, Zube, 1987; Zube, Sell, Taylor, 1982) so odvisni od slike in opazovalca ter vključujejo:
 - kompleksnost – heterogenost, število elementov, »aktivnost« v pokrajini;
 - skladnost – kako je urejena pokrajina;
 - čitljivost – kako se lahko premikamo naokrog, ne da bi se izgubili;
 - skrivnostnost – verjetnost, da je v pokrajini več, kot vidi oko (cv: Herzog, 1984, 1987, 1992, 1995; Kaplan & Kaplan, 1989; Strumse, 1994, 1996).

Kompleksnost se nanaša na število neodvisno dojetih elementov slike in je zaradi različnih rezultatov deležna posebne pozornosti. Po mnenju Kaplan & Kaplana ter Browna celovitost vidnega ne vpliva na dojemanje in privlačnost kot to meni Berlyne (cv: Berlyne, 1977). Zveza med kompleksnostjo in nagnjenostjo k določeni pokrajini je običajno predstavljena s pozitivno linearno ali obrnjeno U-krivuljo, kjer je majhna privlačnost povezana z visoko in nizko stopnjo kompleksnosti.

4. Elementi dojemanja so domnevno najmočnejši napovedovalci privlačnosti določene pokrajine (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 541–542). Vključujejo:
 - odprtost – stopnja vidnega prostora v pokrajini;
 - gladkost, mehkost – enotnost in višina elementov površja;
 - lahkota gibanja – s kakšno lahkoto se lahko opazovalci premikajo naokrog;
 - starost – kako stari se zdijo elementi v pokrajini (cv: Herzog, 1984, 1987, 1992, 1995; Kaplan & Kaplan, 1989; Strumse, 1994, 1996).

Zdi se, da obstaja dogovor o določenih spremenljivkah, ki vplivajo na estetsko privlačnost in zanimanje za (naravne) pokrajine. Te spremenljivke vključujejo celovitost in vidik zgradbe pokrajine kot so zgradba, tekstura, skrivnostnost in vodne površine (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 542). Bernaldez in Parra sta jih razdelila na formalne vidike dojemanja pokrajine in vsebinske vidike dojemanja pokrajine, ki zahtevajo tako interpretacijo in / ali pripisovanje značilnosti, pomembnosti kot tudi dojemanje vizualne pokrajinske slike (cv: Bernaldez, Parra, 1979).

Število spremenljivk v pokrajini in njihov način razvrščanja v kategorije je privedlo do ugotovitev, ki so včasih nasprotne intuiciji. Kaplan & Kaplan sta z uporabo preproste dihotomije med naravnimi in grajenimi okolji prišla do spoznanja, da so ljudem bolj všeč urejene in načrtovane parkirne površine kot naravni gozdovi ali pašniki. Zaradi tega je pri raziskovanju privlačnosti pokrajin potrebno izdelati poskusne študije, ki lahko prispevajo

preproste odgovore za boljše razumevanje kompleksnih vprašanj, problemov (Landscape Study, 2005, str. 1).

2.3.2. Elementi dojemanja pokrajine po Coeterier

Atributi oziroma kvalitete, ki opisujejo dojemanje pokrajine prebivalcev (na primeru Nizozemske):

- **Enotnost**
Enotnost se nanaša na pokrajino kot celoto. Če se posamezni deli skladajo in delujejo kot celota, ima pokrajina kvaliteto enotnosti. V tem primeru lahko poseduje kvalitete, ki jih nobeden od posameznih delov nima (Coeterier, 1996, str. 30).
- **Raba**
Raba je funkcionalen vidik pokrajine. Enotnost in raba sta prevladujoča atributa v dojemanju in vrednotenju pokrajine s strani prebivalcev. Le-ti vidijo pokrajino kot odprt sistem z družbo kot sestavnim vodilom oziroma načinom delovanja (v industrijski psihologiji pravijo temu: zgradba sledi strategiji; Coeterier, 1996, str. 33).
- **Fizična oziroma abiotična komponenta**
Za Nizozemsko je značilna velika pestrost talnih razmer in raziskava ugotavlja, da imajo prebivalci pogosto dobro znanje o abiotičnih razmerah v njihovi pokrajini. Tla in melioracije v literaturi niso omenjeni kot pomembni za dojemanje pokrajine; verjetno so značilni samo za pokrajino na Nizozemskem. Abiotična lastnost pokrajine v geografiji je relief, vendar je v dojemanju prebivalcev vidik prostornosti in pripada drugemu atributu (Coeterier, 1996, str. 33).
- **Biotična komponenta: naravnost**
Dojemanje naravnosti s strani prebivalcev se močno razlikuje od idej biologov in drugih strokovnjakov. Za določanje naravnosti imajo prebivalci tri kriterije, ki si sledijo po pomembnosti:
 1. ali daje okolje vtis naravne in spontane rasti, kot živa organska celota z vsemi deli v harmoniji, pri čemer ima vsak svojo funkcijo v organizmu kot celoti;
 2. naravna oblika pokrajine (ni ravnih linij) in uporaba naravnih materialov kot sta les in opeka (betonske stavbe so pogosto vrednotene negativno);
 3. flora in favna, kjer so kot naravne vrednotene tudi krave, vrtnice in pridelki (Coeterier, 1996, str. 35).
- **Razvoj pokrajine v času**
Čas ima dva vidika: linearnega in cikličnega. Razvoj pokrajine v času je izražen z njenim zgodovinskim značajem. Vendar to ni statičen atribut ali kontrast med starim in modernim, temveč dinamična značilnost, ki kaže, kako se je pokrajina razvijala in se razvija v času, kje in kako se obnavlja, prilagaja (ali ne) modernim časom (Coeterier, 1996, str. 35). Kar prebivalci vidijo, je stalna prisotnost kulture, ki se odraža v pokrajini (cv: Lowenthal, 1985). Potek sezon dojemajo prebivalci kot pojavno kvaliteto, izraženo s spremembo barve, svetlobnih pogojev, temperature itd., toda večinoma z različnimi, a ponavljajočimi aktivnostmi (ponoven poudarek pomena uporabnosti). V današnjem času sezone vse manj vplivajo na tok vsakodnevnega življenja; večinoma vplivajo na rekreacijske aktivnosti (Coeterier, 1996, str. 37).
- **Prostorska organizacija pokrajine: prostornost**
Vsi atributi imajo prostorski vidik. Na dojemanje prostora vplivajo zbrane informacije različnih vidikov pokrajine, na primer:
 1. velikost in oblika odprtega prostora (cv: Ward, Russel, 1981);
 2. višina elementov (to pomeni, da prebivalci dojemajo hribe in gore kot prostorski in ne kot fizični vidik; cv: Zube et al., 1974; Okabe et al., 1986);

3. tekstura tal (npr. mikrorelief in različne vrste pridelkov);
4. vzorec in kompozicija elementov (cv: Kaplan, 1979; Nassauer, 1980).

Povezovanje informacij v celoto po tem vzoru se izvrši podzavestno in je rezultat vtisa, ki ga prostornost napravi na posameznika. Na dojemanje prostornosti vplivajo tudi drugi atributi, npr. pojav letnih časov in drugi naravni fenomeni (Coeterier, 1996, str. 37).

- Način upravljanja pokrajine

Upravljanje je določeno z rabo in ima tri vidike:

1. stopnja vzdrževanosti,
2. določilo rabe,
3. namestitev pripomočkov za rabo (Coeterier, 1996, str. 37).

- Čutne kvalitete

To so vtisi, ki jih posameznik dobi v pokrajini z barvami, zvoki, vonjavami, okusi, vlažnostjo, temperaturo, vetrom, svetlobo in sencami. Čutne kvalitete delujejo na dva načina: kot občutki, vtisi (na primer zvok šumenja listov, občutek borovih iglic pod nogami) in kot informacije, sporočila pokrajine o njeni identiteti (na primer barve dreves kot znak letnih časov; Coeterier, 1996, str. 38).

Po Kaplanovem mnenju testnim osebam ne moremo zagotoviti toliko različnih pokrajinskih kulis, da bi lahko na podlagi njihovega razvrščanja razdelili pokrajino v kategorije (cv: Kaplan, 1979). V njegovi raziskavi so kulise predstavljene s fotografijami, testne osebe so študenti. Osnovne kvalitete pokrajine v tem primeru so bile:

- kompleksnost,
- skladnost,
- čitljivost (v smislu orientacije),
- skrivnostnost.

Nobena od teh kvalitete ni bila najdena v raziskavi Coeterierja na primeru Nizozemske. Vzrok so lahko razlike v populaciji (študenti proti prebivalcem ali tujci proti domačinom) ali metodi proučevanja (razvrščanje fotografij proti poglobljenim intervjujem). Obstoječe kvalitete okolja lažje zaznamo z metodo poglobljenih intervjujev kot z razvrščanjem fotografij na semantičnih lestvicah. Na splošno se zdi, da je dojemanje in vrednotenje pokrajine s strani nedomačinov usmerjeno v zaznavanje objektov in domačinov v zaznavanje rabe. Coeterier je iz intervjujev razbral pojav treh procesov:

1. po mnenju ljudi se mora pokrajina razvijati s časom, drugače postane relikt, ki omejuje možnosti delovanja;
2. ljudje ne nasprotujejo spremembam, ampak izgubi kvalitet;
3. ljudje vidijo razvoj in skrb za ohranitev okolja kot povezujoča se procesa (Coeterier, 1996, str. 39–42).

2.3.3. Elementi dojemanja pokrajine po MacKay in Fesenmaier

V svoji študiji avtorja razlikujeta tri elemente dojemanja pokrajine in štiri dimenzije (razsežnosti) predstave o pokrajini, pri čemer elementi dojemanja statistično značilno pojasnjujejo in napovedujejo pokrajinsko predstavo (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 537).

Elementi dojemanja pokrajine (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 553):

1. Privlačnost, merjena na postavkah lestvice:
 - nevšečna – všečna,
 - neprijetna – prijetna,
 - dolgočasna – zanimiva,
 - neprivlačna – vabljiva,

- grda – lepa,
 - dolgočasna – vznemirljiva,
 - brez barv – barvita,
 - neslikovita – slikovita,
 - umazana – čista,
 - odprta – zaprta.
2. Enkratnost, merjena na postavkah lestvice:
 - očitna – skrivnostna,
 - vsakdanja – nenavadna,
 - antropogena – naravna,
 - enaka – spreminjajoča.
 3. Zgradba, merjena na postavkah lestvice:
 - ostra – zaobljena,
 - težka – mehka,
 - gladka – groba,
 - temna – svetla.

Dimenzije predstave o pokrajini (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 555):

1. Aktivnost, merjena na postavkah lestvice:
 - nič za delati – veliko za delati,
 - dolgočasno – vznemirljivo,
 - ni zabavno – zabavno,
 - ni užitka – užitek,
 - majhna izbira – velika izbira,
 - neprijazno – prijazno.
2. Poznavanje, merjeno na postavkah lestvice:
 - divja – domača,
 - nevarna – varna,
 - urbana – odročna, oddaljena,
 - poznana – nepoznana.
3. Počitnice*, merjene na postavkah lestvice:
 - drago – lahko privošljivo,
 - dom – počitnice,
 - nedružinski značaj – družinski značaj,
 - vseč – ni vseč.
4. Vzdušje:
 - nemirno – mirno,
 - napeto – sproščujoče,
 - neprijetno – prijetno,
 - grdo – lepo.

* Dimenzije so bile določene na podlagi rezultatov študije o vlogi in vplivu slikovnih promocijskih gradiv na predstavo in izbiro turističnih ciljev.

2.4. VREDNOTENJE POKRAJINE

Predstava o pokrajini je subjektivno znanje. Ob gledanju vizualnih gradiv o pokrajini, se v ljudeh ustvarijo določena pričakovanja, ki jih želijo preveriti (turisti; cv: Adams, 1984; Okoroafo, 1989). Interpretacija in pomen slikovnih elementov prispevata k oblikovanju

pričakovanj, ki se s primerjavo doživetega uporabljajo pri ocenjevanju zadovoljstva, npr. s počitnicami (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 541). Turisti, ki želijo preveriti pričakovanja, ustvarjena na podlagi ogleda promocijskih slikovnih gradiv, so lahko nezadovoljni z realnostjo obiskanega kraja (cv: Okoroafo, 1989).

Purcell je ugotovil, da tipičnost pokrajine pri njenih prebivalcih temelji na kratkem pregledu vseh in ne le določenih fizičnih atributov, medtem ko Meinig omenja več različnih osnov interpretacije. Po njegovem mnenju lahko vidimo pokrajino kot sistem, naravo, habitat, artefakt, zgodovino, prostor, estetsko ali kot problem (cv: Meinig, 1979).

Najpomembnejša fizična sestavina psiholoških in fizioloških modelov vizualnega doživetja okolja je naravnost (v povezavi z vegetacijo in tipom ter količino antropogenih sprememb v okolju), ki najmočnejše vpliva na (pozitivno) doživetje pokrajine (Purcell, Lamb, 1998, str. 58).

Raziskav o dojemanju okolja ni potrebno omejevati na veličastne in nedotaknjene naravne pokrajine. Ljudje spoštujejo domače naravno okolje na dvorišču in drugih bližnjih območjih (Ryan, 1998, str. 226).

»Zakaj so krajine tako primerne nosilke skupinske identitete? Angleški geograf Lowenthal (cv: Lowenthal, 1994) ta pojav pojasni s tremi pomembnimi lastnostmi krajine: materialnostjo, uporabnostjo in sopomenom stabilnosti. Prav slednje je najpomembnejše. V prevladujočem konceptu prostora so krajine zaradi vsaj do zdaj razmeroma počasnega spreminjanja videti trdno vpete, nepremakljive in zato varne kot nosilke identitete« (Kučan, 2002, str. 195). »V njih vidimo preteklost, kakršno smo si zapomnili, oziroma kakršno si želimo« (Kučan, 1998, str. 27).

»Prostor s svojimi prvinami in vzorci je za prepoznavanje Slovenije kot znak njene posebnosti v očeh slovenske javnosti nedvomno pomemben. Respondenti sodijo, da so krajinske prvine za prepoznavnost Slovenije pomembnejše od ljudi in običajev. Pri tem najvišje ocenjujejo krajinsko prvino gore, sledijo vinogradi in gorice ter za njimi jezera. Sledijo navade in običaji ter hrana, skoraj enako tudi kraški svet in morje z obalo. Cerkev in kozolci, v medijih in ideološkem diskurzu izpostavljeni kot najpomembnejše identitetne prvine, sledijo šele za naštetim, skupaj z ljudmi« (Kučan, 2002, str. 191).

Zahodna družba dojema naravno pokrajino kot nedotaknjeno in zaščiteno pred ljudmi. Toda ravno ta okolja so pogosto rezultat tradicionalne kulturne rabe, navad in običajev (cv: Blackburn, Anderson, 1993; Gorham, 1997; Smiley, 1997). To so kulturne pokrajine, ki zahtevajo nadaljevanje tradicionalne rabe s strani tistih, ki so jo ustvarili in vzdrževali. Prepovedovanje njihove rabe ima za posledico degradacijo v smislu varovanja. S priznavanjem, da tradicionalni odnosi med ljudmi in naravo prispevajo k zdravemu ekosistemu, odpiramo vrata soodločanju in partnerstvu, s čimer lahko dosežemo zaščito naravnih in družbenih sistemov (Toupal et al., 2001, str. 171).

»Poleg splošnih procesov urbanizacije in tehničnega napredka povzročajo izgubo vidnih vrednosti okolja tudi vedno bolj dinamične spremembe, univerzalnost svetovne kulture, mobilnost in vse večji delež številnih posameznih oblikovalcev mozaika prostorske podobe. V posameznikih in družbi kot celoti narašča travma zaradi tako opaznega izgubljanja kvalitete, proti čemer se zdi, kot da ni orožja. Če k temu prištejemo tradicionalno likovno občutljivost

naših ljudi in enkratnost lepote naše krajine, se zdi, da bi z ustrezno metodo še lahko zasekali uničujoči tok v pravo smer« (Pogačnik, 1976, str. 13).

Raziskave o dojemanju pokrajine so uporabno orodje pri vključevanju skupnosti v planerske odločitve (Ryan, 1998, str. 227).

Andrej Pogačnik je v raziskavi Vizualno–estetske komponente v kibernetiki prostorskega planiranja vključil vidne pojavnosti prostora v prostorske informacijske sisteme in vseobsežno planiranje. Na primeru Kozarij pri Ljubljani je izdelal t. i. banko podatkov o vidnih značilnostih prostora (kasneje tudi za celoten prostor Ljubljanske regije). Svoje delo utemeljuje takole: »V obdobju postindustrijskega razvoja, katerega glavne manifestacije v prostoru so nagla urbanizacija, prenaseljenost, zgostitve, onesnaženje, naraščajoča mobilnost in prosti čas, postaja potreba po celostni prostorski informatiki vse bolj nujna. Edino učinkovit prostorski informacijski sistem nam lahko še omogoča registrirati, nadzorovati in usmerjati vse bolj kompleksna in prepletena dogajanja v prostoru. Informiranost, večje poznavanje in razumevanje lahko pomenijo tudi večjo udeležbo družbe v procesu urejanja prostora in zvišanje kvalitativne ravni. Vseobsežno planiranje, vezano na prostorski informacijski sistem, je vse bolj tista nujnost, ki edina omogoča usklajevanje različnih razvojnih teženj, lokalnih in individualnih rešitev in posegov. Želimo, da bi se s tem delom tudi fizična pojavnost prostora enakovredno vključila v prostorsko informatiko in s tem v proces planiranja kot znanstvene sistemske metode« (Pogačnik, 1976, str. 17–18). Nadalje pravi: »Vidna pojavnost in oblikovanje okolja postaja v družbi po industrijski revoluciji vse bolj pomemben dejavnik vsega človekovega bivanja in delovanja. Prostor ni več samo rezervat; vse večja je družbena zavest o enotnem, demokratičnem in estetsko oblikovanem prostoru kot eni največjih dobrin, ki pogojuje celotno človekovo življenje tja do njegove ekonomske uspešnosti in zdravja. Družbenopolitična, ekološka in tehnološka revolucija, svetovni pojav turizma, rekreacije in športa, naraščajoči pomen kulture, zgodovinske in narodne dediščine in specifičnih naravnih prostorskih okolij postavljajo celostno podobo okolja v osredje zanimanja« (Pogačnik, 1976, str. 17–18).

Avtor opredeljuje 11 temeljnih informacij o vsebini vidne slike, ki sestavljajo banko podatkov o vidnih značilnostih prostora:

1. Lokacija informacije

Prvo informacijsko mesto določa lokacijo informacije, tj. koordinate najmanjše prostorske enote, na katero se informacija nanaša. Ker prihajajo informacije v opazovani kvadrater iz različnih možnih območij, je lokacija informacije osnova za določanje (pasivne) vidnosti.¹

2. Izvor informacije

Drugo informacijsko mesto nam pove, iz katere opazovalne točke prihaja informacija v opazovani kvadrater oziroma katere so koordinate opazovališča. Ker informacija izhaja iz opazovalne točke, jo imenujemo (aktivna) vidnost.

3. Vidna topologija

Pove nam ali je vidna informacija nasebna (kar gledamo, v opazovanem kvadratu je), odsebna (opazovani kvadrater je v vidnem polju določene slike) ali odsotna (opazovani kvadrater je neviden).

4. Vidna oddaljenost

Posreduje sporočilo o globinskih odnosih v vidni sliki (bližnje = lokalno, srednje in zelo oddaljeno = daljinsko območje), ki so pomembni za kompleksno doživljanje prostora, za

¹ Vidnost: kaj se iz določenega prostora vidi?; videnost: od kod se določen prostor vidi?

geografsko orientacijo, za vidni stik z naravnimi determinantami, značilnimi podobami in podobnim. Vsebuje elemente subjektivne presoje.

5. Vidna vsebina

Je osrednja vidna informacija (z elementi subjektivne presoje). Zajema vsebinsko, funkcionalno, estetsko in plansko–razvojno vrednost slike. Vrste vidnih vsebin od večjih vsebinskih kvalitete k manjšim:

- 1. nivo: ambient;
- 2. nivo: naravna značilnost ali znamenitost, antropogena značilnost ali podoba (npr. vaška ali urbana jedra) in semantična značilnost (npr. zgodovinski, etnografski spomeniki);
- 3. nivo: zazidava, gozd in linearnost (npr. prometne žile, doline, drevoredi);
- 4. nivo: kontinuitete (različne vsebine);
- 5. nivo: brez vsebinske kvalitete (npr. močno onesnažena območja, neurejena odlagališča, divja gradnja).

6. Vidni odnos naravno – ustvarjeno

Posebna informacija, ki opredeli razmerje med naravnim in ustvarjenim (kulturnim) oziroma inventarizira stopnjo obstoječega človekovega posega v prostor na določenem delu vidne slike.

7. Vidna kvaliteta

Sklepna informacija v dosedanjem nizu, ki pove sumarno kvaliteto obstoječega stanja ter predstavlja izhodišče za naslednja informacijska mesta, ki opisujejo možne posege v prostor. Informacija je v celoti evalvacijska.

8. Ocena stopnje možnega posega v vidno okolje

Ugotavlja stopnjo možnega človekovega posega v prostor od popolne ohranitve, tj. prepovedi posegov, do popolne nujnosti posegov, torej popolnega preoblikovanja.

9. Ocena vrste možnega posega v vidno okolje

Ugotavlja vrste možnega človekovega posega v prostor od popolne ohranitve ali vzpostavitve naravnega okolja (npr. pogozditve, zasaditve, parkovne in vrtno ureditve, rušenja) do popolnoma antropogenih posegov (npr. strnjena, gosta zazidava, umetno pokrite površine).

10. Vidna višina

Tj. tista višina od ravni terena, od katere dalje je določena vidna vsebina na prostoru ali za njem vidna, če gledamo iz določenega opazovališča.

11. Ocena višine možnega posega v vidno okolje

Oceni višino možnega posega v prostor, izhajajoč iz istega sistema vrednot kot pri 8. in 9. mestu.

Nadaljnje obdelave podatkov v banki omogočajo popolno interakcijo med vidno dokumentacijo in informatiko (Pogačnik, 1976, str. 41–73).

»Bistvena značilnost fizičnega prostora je njegova kontinuiteta, oziroma prepletanje njegovih razsežnosti. Pojavnost fizičnega prostora najlažje razdelimo na njegove tri razsežnosti – črtno, ploskovno in volumensko. Od treh razsežnosti evklidskega prostora se dvignemo v še višje prostorske razsežnosti v hiperprostor s časovno, socialno, tehnološko in drugimi razsežnostmi« (Pogačnik, 1976, str. 87).

»Fizično zaznavni prostor ima poleg naštetih razsežnosti še številne attribute. Senzorični atributi so npr. tip, svetloba, barva, zvok, vonj, okus, toplota in druga energetska valovanja. Celostno doživljanje prostora in njegovih atributov nas privede do definicije topološkega prostora, od tod pa, upoštevajoč vseh razsežnosti prostora, do definicije psihološkega življenjskega prostora. Doživljanje prostora je namreč za vsakega posameznika specifično, relativno in temelji na okolju in njegovih osebnostnih značilnostih. Vsak posameznik ima s

psihološkega vidika lasten življenjski prostor, ki ga določa njegovo doživljanje prostora v določenem trenutku. Iz množice različnih psiholoških življenjskih prostorov moramo izluščiti tisti reprezentativni skupek (agregat) značilnosti, ki sestavljajo splošno sliko vidnega prostora za širšo družbeno skupnost. Te splošne slike pa ne smemo razumeti kot statično danost, temveč kot izhodišče za kvalitativno preoblikovanje» (Pogačnik, 1976, str. 87–88).

2.4.1. Dejavniki vrednotenja pokrajine

Oglaševalska in literatura o privlačnosti pokrajine ugotavlja, da so predstave o pokrajini povezane:

1. z demografskimi spremenljivkami (cv: Lyons, 1983; Macia, 1979; Weaver, McCleary, 1984). Starost je značilna spremenljivka pri interpretaciji. Študije so pokazale, da otroci uvrščajo pokrajine v višje privlačnostne razrede kot starejši ljudje (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 543). Po sklepih Lyonsa je dojemanje pokrajine dinamičen pojav in se spreminja skozi življenjski cikel (cv: Lyons, 1983).
2. S poznavanjem pokrajine (cv: Kaplan, Talbot, 1988; Olson, McAlexander, Roberts, 1986; Ulrich, 1983). Poznavanje je opisano kot pozitiven ali negativen dejavnik pri vrednotenju. Večinoma je povezano z bolj realnim vtisom o pokrajini, pridobljenim na podlagi preteklih izkušenj (cv: Gartner, Hunt, 1987; Hunt, 1975). Verjetna razlaga za protislovne rezultate se kaže v optimalni stopnji pokrajinske privlačnosti v povezavi s poznavanjem pokrajine. Vzporednica je v Hebbovi krivulji oblike metulja za določanje optimalne stopnje čustvene zbuječnosti (cv: Hebb, 1966). V tej zvezi se najprej pričakuje pozitiven trend (bolj poznana, bolj privlačna), nato upad in po določenem času zopet pozitiven trend (manj poznana, bolj privlačna; MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 542–543). Raziskave ugotavljajo tudi pozitivno zvezo med oddaljenostjo pokrajine in njeno predstavo (cv: Telisman–Kosuta, 1989); bolj je pokrajina oddaljena, bolj je privlačna (cv: Crompton, 1979). Dejavnik razdalje je povezan z zmanjševanjem možnosti za dejanski obisk, ki lahko vključuje tudi negativne izkušnje (MacKay, Fesenmaier, 1997, str. 542).

»Merila stalnega prebivalca območja bodo povsem drugačna kot pri obiskovalcu turistu, pri starejših ljudeh drugačna kot pri mlajših itd. Odvisna so nadalje od psiho–socialnih, kulturnih, ekonomskih in tehnoloških danosti, prav tako pa tudi od povsem osebnostnih značilnosti (značaja emocij, afektov itd.)« (Pogačnik, 1976, str. 46–47).

»Med dejavnike, ki vplivajo na mladostnikove predstave, pojmovanje in vrednotenje prostora, se najpogosteje prištevajo (cv: Catling, 1976; Haubrich, 1984; Licht et al., 1991):

1. osebnostne lastnosti in značilnosti posameznika, starši, sorodniki, sošolci in prijatelji;
2. vpliv primarnih in referenčnih skupin – poučevanje v šoli kot vir znanja, množična komunikacijska sredstva kot vir informacij ter širša družbena skupnost (narod, država) kot ustvarjalke družbenega sistema.

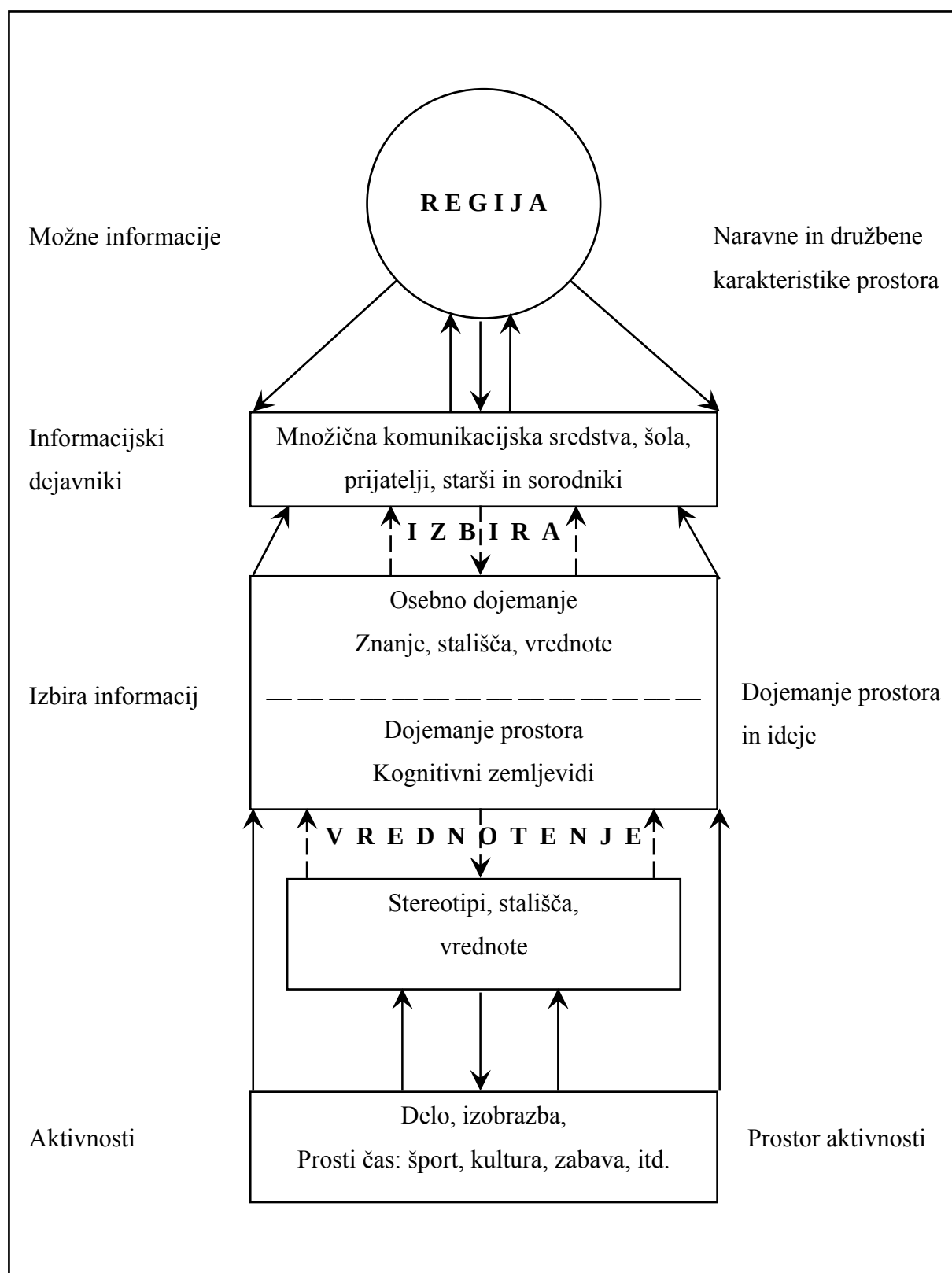
Gre za individualno, relativno dojemanje spleta časa in prostora na osnovi realnosti in navideznosti. Posameznikovo bivanje v prostoru je časovno omejeno in s tega procesnega vidika je omejeno tudi njegovo dojemanje prostora» (Kolenc–Kolnik, 1996, str. 211–212).

»Pri mladostniku se v srednješolskem obdobju naglo povečujejo njegove socialne izkušnje, saj je praviloma v stiku z bistveno večjim številom ljudi, kot je bil kot otrok. Enako velja za množenje njegovih prostorskih izkušenj, veliko več »sveta« je že videl in osebno podoživel, njegova prostorska mobilnost se poveča (šolanje v drugem kraju, različne interesne dejavnosti itd.). Ker je v stiku z večjim številom ljudi, mu mnogi od njih vede ali nevede posredujejo

svoja stališča, prepričanja, vrednote in poglede. Mladostnik zato razpolaga z bistveno bogatejšimi informacijami in izkušnjami kakor otrok» (Kolenc–Kolnik, 1996, str. 212).

Pri dojemljanju in vrednotenju je potrebno opozoriti na fenomen prvega vtisa v družbeni psihologiji, ki kot efekt primarnosti vpliva na ohranitev primarnega vtisa ne glede na kasnejše nasprotno informacije (cv: Ule–Nastran, 1994). Starejši kot je vtis, daljši je njegov vpliv na izbiro informacij in vrednotenje. Še težje je odpraviti napačne ideje in t. i. alternativno dojemanje, razumevanje (cv: Licht et al., 1991, str. 208). Kadar ta »dvojnost« zavedanja ni kvalitativno mentalno sprejeta, otrok uporablja naučene šolske razlage prostora samo pri učnih urah in ne tudi v vsakdanjem življenju, kjer intuitivno ohranja stare in uporabljene vedenjske in prostorske vzorce. Pogoji, da sprejme novo razlago je njihova medsebojna primerjava in otrokova zavestna izbira (Kolenc–Kolnik, 1996, str. 212).

»Rezultat zaznavanja informacij o prostoru in miselno dojemanje prostora je oblikovanje osebnih mentalnih zemljevidov. Te posameznik nenehno dopolnjuje in preoblikuje z novimi informacijami in z novimi izkušnjami« (cv: Bailly, 1993; Kolenc–Kolnik, 1996, str. 212). Miselne karte imajo pomembno vlogo pri razvijanju geografske izkušnje in doživljanju okolja, ker kažejo tako dojemanje, predstavo kot tudi posameznikovo znanje o naučenem (cv: Catling, 1978). Njihovo oblikovanje je nujno sestavljeno iz dojemljanja in pojmovanja občutkov. Mentalne karte so osnovne oblike generalizacije izkušenj o stvareh in pojmi (Kolenc–Kolnik, 1996, str. 210).

Slika 13: Haubrichov model prostorskega dojemanja in identifikacije (Haubrich, 1984).¹

¹ Izraza prostor in regija nista sinonima za pokrajino, ampak se omenjata v smislu nekaterih skupnih vidikov dojemanja.

2.5. SPOZNAVNI ZEMLJEVIDI

»Spoznavni zemljevidi kot osebno(stno) videnje (dojemanje) prostorske urejenosti materialnih objektov imajo v geografiji pomembno vlogo. Precejšen del zgodovine geografije je vezan na kartografsko predstavljanje sveta, kar je imelo do uporabe sodobnih geodetskih naprav za risanje kart močno avtorski (osebni) izraz« (Klemenčič, M., M., 2002, str. 161).

»Iz izkušenj z okoljem (npr. dom, sosodstvo, skupnost, svet) oblikujemo spoznavni (mentalni) zemljevid (podobo) tega območja« (Klemenčič, M., M., 2002, str. 162).

Razlikujemo več vrst metod in tehnik za odkrivanje slike okolja v človeških mislih:

- A. spoznavni zemljevidi Lynchevega tipa (cv: Lynch, 1974);
za ta postopek je značilna zahteva, da oseba svoje predstave prevede v grafično, prostorsko obliko. Izdelek lahko še dodatno opiše in označi. Lahko jo sprašujemo, kje se kaj nahaja, in beležimo odgovore ali ji kažemo fotografije in skice krajev, ona pa jih mora prepoznati in umestiti (Polič, 2002, str. 39).
- B. Družbeno–prostorski obrazci (cv: Lee, 1968);
pri tej obliki raziskovanja spoznavnih zemljevidov morajo preizkušanci na kartografskem zemljevidu preprosto obkrožiti tisto območje, ki ga imajo za svojega, ki jim je ali ni všeč ipd. (Polič, 2002, str. 40).
- C. Miselni zemljevidi (cv: Gould, 1973);
postopki, v katerih izpraševanec razvrsti vrsto prvin (npr. občine, mesta, države) glede na neko lastnost (npr. glede na to, koliko želi v nekem kraju stanovati, delati, koliko ga pozna). Razvrstitve celotnega vzorca izprašancev združimo, rezultate faktorsko analiziramo in predstavimo v obliki zemljevida (cv: Gould, White, 1974). Ta postopek manj odkriva prostorske predstave o danem okolju, bolj pa združene zaznave ali priljubljenosti določenih krajev v zemljevidni obliki (Polič, 2002, str. 46).
- D. Osebnostni konstrukti (cv: Kelly po Whyte, 1977);
»Pregledna mreža (*repertory grid*) je metoda za merjenje razvrščanj pojavov (krajev, ljudi, dogodkov). Raziskovalcu pokaže, katere stvari ljudje uvrščajo v iste ali različne skupine in po čem se skupine razlikujejo« (Polič, 2002, str. 49).
»Udeležencu podamo trojice pojmov (besede, slike), ta pa mora povedati, po čem sta si dva od treh elementov podobna in po čem se tretji razlikuje od njiju. To ponavlja, dokler ne izčrpa vseh elementov« (Polič, 2002, str. 49).
»Dobljene konstrukte analiziramo s faktorsko analizo in ugotovimo glavna načela razlikovanja med elementi« (Polič, 2002, str. 49).
»Postopek je razmeroma zahtevnejši in dolgotrajnejši ter bolj primeren za manjše skupine izpraševancev. V večji meri kot pri ostalih pridejo do izraza pogledi preizkušancev« (Polič, 2002, str. 49).
- E. Presoja razdalj in večrazsežnostno lestvičenje;
metoda večrazsežnostnega lestvičenja (VL) omogoča ugotavljanje oziroma prikazovanje subjektivnih razdalj med kraji. Izpraševanci ocenijo medsebojne razdalje (v kilometrih, urah ali minutah, s pomočjo ocenjevalnih lestvic itd.) med pari krajev. VL predstavlja matematični postopek, s katerim lahko opazovalčeve sodbe o medsebojnih razdaljah predstavimo prostorsko, npr. na zemljevidu (Polič, 2002, str. 50).

Spoznavni zemljevidi vsebujejo obvestilo o:

- neposredni zaznavni izkušnji kraja;

- spoznavni predelavi osebne izkušnje (npr. potovanja) in obvestil (npr. knjig, slik, pogovorov), ki kažejo tudi na posameznikovo nevednost, predsodke in prepričanja (Polič, 2002, str. 38).

»Ob primerjanju spoznavnih zemljevidov s kartografskimi ali pa s fotografskimi posnetki lahko takoj ugotovimo, da ne gre za dobesedno obnovo. Spoznavni zemljevidi so visoko izbirne, abstraktne in posplošene predstavitev. Posameznik ne preslikuje okolja nedejavno, ampak vanj vnaša svoja pričakovanja, stališča in simboliko. Spoznavni zemljevid je zato nepopoln, izkrivljen in poenostavljen, vendar uporaben. V njem najdemo skupinske podobnosti in individualne razlike« (Polič, 2002, str. 19).

Grafični ali drugačni izrazi spoznavnih zemljevidov oziroma postopki, s katerimi skušamo ugotoviti, kako si ljudje predstavljajo prostorske odnose in značilnosti okolja, so lahko pomembno sredstvo za pridobivanje podatkov, pomembnih za načrtovanje v prostoru (Polič, 2002, str. 38).

2.6. POKRAJINA IN FILOZOFIJA ESTETIKE

Estetika: filozofska disciplina, ki proučuje lepo in človekov odnos do lepega //s prilastkom načela o lepem (SSKJ, 1994, str. 206).

Obstaja močna povezava med mnenjem, da so ljudje organizmi, ki stalno iščejo vzorce in idejo, da je del naravnega odziva na zaznave estetski. Če smo skozi proces dojemanja uspeli oblikovati smiselne vzorce pokrajine, potem jih bomo videli tudi kot estetsko bolj privlačne (Bell, 2001, str. 207). Po filozofu Schopenhauerju je lepota povezana s pestrostjo posameznih objektov, ki hkrati delujejo kot usklajena celota (cv: Schopenhauer, 1969).

Estetski odziv se začne z začetnim čutnim vtisom, ki se mu pridružijo drugi dejavniki dojemanja, npr. znanje. Začne se vrsta notranje kritične razprave o predstavljeni sliki in oblikuje končni vtis. Intelktualni dejavniki prevzamejo pobudo nad čutnimi. Če je znanje napačno, so lahko tudi intelektualni estetski odzivi neprimerni. Tako so lahko zaznave posameznikov, socialnih skupin ali celotnih družb o določenih vidikih pokrajine osnovane na napačnih, zastarelih ali kako drugače nepravilnih informacijah in razumevanju. To lahko postane tudi pomembno etično vprašanje (cv: Bell, 1999; Bell, 2001, str. 207).

Ocenitev kvalitete pokrajine predstavlja paradoks. Po eni strani planerji, geografi in drugi obravnavajo pokrajino kot značilnost, ki jo lahko klasificiramo in kartiramo, podobno kot prsti, pokrajinske oblike ali vegetacijo. Osnujejo določene domneve (npr., da imajo gore in reke veliko pokrajinsko kvaliteto), na podlagi katerih vrednotijo pokrajino. Različne tipe pokrajin lahko klasificiramo s pomočjo številske lestvice ali določitvijo visoke, srednje in nizke kvalitete. Ta pristop že vnaprej domneva, da je kvaliteta pokrajine fizična značilnost in jo lahko vrednotimo podobno kot fizične značilnosti pokrajine (Lothian, 1999, str. 177–178).

Omenjeni klasifikaciji sta pogosto opisani kot objektivni. S tem je dejansko mišljeno, da je lahko proces vrednotenja pokrajine zaradi vnaprej definiranih domnev in kriterijev natančno voden. Subjektivna osnova kriterijev, ki izhajajo iz takih ocenitev, običajno ni upoštevana. Kartiranje kvalitete pokrajine na ta način je zelo pomembno v Veliki Britaniji in do neke mere v Avstraliji, medtem ko je bolj omejeno v Kanadi in Združenih državah Amerike (Lothian, 1999, str. 178).

Ta pristop k pokrajini podčrtuje velik izbor ilustriranih knjig, koledarjev, razglednic in televizijskih filmov o izjemnih pokrajinah. Pomemben je tudi pri odločilni vlogi, ki jo ima pokrajinska slika za privabljanje turistov v pokrajino. To je dokaz pomembnosti, ki jo imajo pokrajine v naši kulturi. V vseh teh primerih se predpostavlja, da je pokrajina kvaliteta, ki je prisotna na prizorišču, kvaliteta, ki jo posamezniki želijo videti, doživeti in uživati (Lothian, 1999, str. 178).

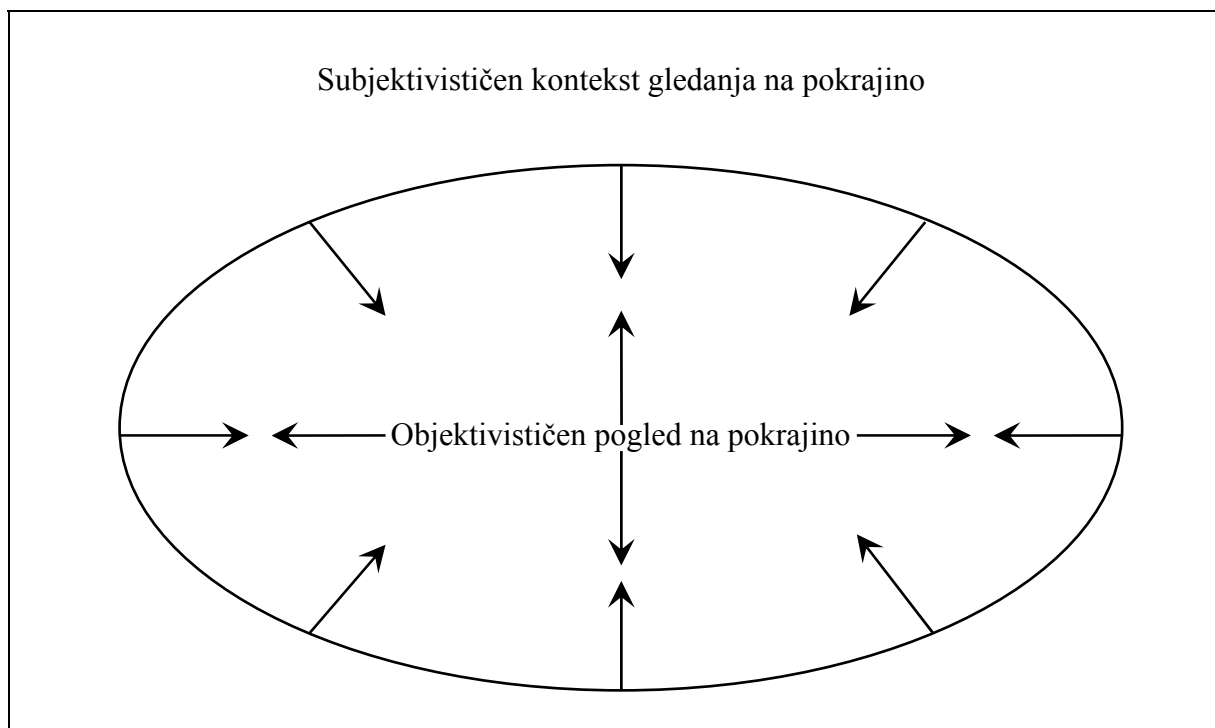
Alternativen pristop pri ocenitvi kvalitete pokrajine uporablja psihofizične metode za ugotavljanje stališč opazovalcev pokrajine, na podlagi katerih z uporabo statističnih metod določi celostno kvaliteto pokrajine. Ta pristop je objektivni v tem, da meri stališča opazovalcev pokrajine brez vpliva raziskovalčevih osebnih nagnjenj in predsodkov, čeprav se le-ti lahko pojavijo pri oblikovanju vprašalnika in vrednotenju rezultatov. Ta pristop, ki se uporablja predvsem v Združenih državah Amerike, Kanadi in v omejenem obsegu v Veliki Britaniji, identificira ključne dejavnike, ki prispevajo h kvaliteti in njihovo relativno pomembnost (Lothian, 1999, str. 178).

Paradoks v teh pristopih izhaja iz njunih nasprotujočih osnovnih načel. Oba ne moreta biti pravilna. Prvi pristop domneva, da je kvaliteta pokrajine neločljivo povezana s fizičnimi značilnostmi pokrajine, medtem ko drugi predpostavlja, da je kvaliteta pokrajine v očeh, mislih, možganih opazovalca. Neskladje je v tem, da v vsakdanji rabi razumemo pokrajino kot lepo, toda v resničnosti je ta lepota plod domišljije, rezultat opazovalčevega kulturnega, socialnega in psihološkega ustroja. Ta dva pogleda na pokrajino imenujemo objektivistična in subjektivistična paradigma (Lothian, 1999, str. 178).

Objektivistična ali fizična paradigma je običajen pogled na kvaliteto pokrajine kot notranji atribut fizične zgradbe pokrajine, tako kot reliefne oblike, vodna telesa in barva. Nasprotno subjektivistična ali psihološka paradigma razume kvaliteto pokrajine samo kot človeški konstrukt, ki temelji na interpretaciji dojemanja skozi spomine, asociacije, domišljijo in simbolizem, ki ga priključuje v spomin, obudi oziroma izzove določena pokrajina. Objektivistično paradigmo lahko povzamemo kot videnje lepote v fizični zgradbi pokrajine pred očmi opazovalca, medtem ko subjektivistična paradigma sodi lepoto na podlagi interpretacije misli za očmi opazovalca (Lothian, 1999, str. 178).

Pri objektivistični paradigmi je potrebno brezpogojno razumevanje človekove nagnjenosti do pokrajin, saj le-te zagotavljajo osnovo za vrednotenje. Pri subjektivistični paradigmi so pokrajine sredstvo za razumevanje spoznanj, dojemanja in nagnjenosti opazovalcev (Lothian, 1999, str. 178).

Obe paradigmi lahko združimo v model za dojemanje pokrajine, ki zagotavlja sredstvo za izgladitev obeh in zagotavlja vlogo vsake posamezne. Čeprav so romantični pesniki videli kvalitete pokrajine kot njeno vsebino (objektivistično), je njihovo pisanje vplivalo na širšo družbo, ki je gledala na pokrajino skozi oči romantike (subjektivistično). Slika 14 predstavlja povezavo med različnimi vplivi. Prirojene (npr. evolucijske), kulturne, družinske, socio-ekonomske in demografske spremenljivke posameznika predstavljajo subjektivističen kontekst, ki določa gledanje na pokrajino. Znotraj tega konteksta posameznik skoraj neizogibno gleda na pokrajino objektivistično, toda v resničnosti je njegova naklonjenost pokrajini določena z njegovim subjektivističnim kontekstom. Posamezniku se zdi, da lepota izhaja iz pokrajine, toda užitek, ki ga ob tem doživlja, je določen z zgornjimi (subjektivnimi) spremenljivkami (Lothian, 1999, str. 194).

Slika 14: Zveza med objektivistično in subjektivistično paradigmo (Lothian, 1999, str. 194).

Misleci in filozofi obravnavajo vprašanje lepote nekaj tisoč let, zato so med vsemi disciplinami verjetno na najboljšem mestu, da zagotovijo temeljit intelektualen pristop in ogrodje pokrajinskih načel o lepem (Lothian, 1999, str. 181).

Preprosto vprašanje »Kaj je lepota?« ima toliko odgovorov, kot je filozofov. Največja sprememba v mišljenju je menjava mnenja od smatranja lepote kot neločljivo povezane z objektom (objektivistična) do mišljenja, da je lepota v očeh opazovalca (subjektivistična). Od Grkov in skozi zgodnje krščansko obdobje ter renesanco so imeli lepoto za objektivno fizično značilnost. John Locke, britanski empirist v 17. stoletju, je prvi menil, da ima lepota objektivne in subjektivne kvalitete. V naslednjem stoletju sta Hume in Burke vpeljala lepoto kot opazovalčev osebni odziv na objekt. Kant je uveljavil osnovno načelo za razumevanje estetike kot popolnoma subjektiven pojav in zaznamoval prelom med staro in novo šolo mišljenja (Lothian, 1999, str. 191).

Prihodnost je v uporabi subjektivistične paradigme, medtem ko je objektivistično potrebno opustiti. Slednji manjka znanstvena doslednost, ponovljivost, statistična verodostojnost in objektivnost, saj je pogosto zasnovana na ocenah samih ocenjevalcev. Nasprotno subjektivistična paradigma nudi metodo, ki je znanstveno in statistično natančna, ponovljiva, objektivna, odraža naklonjenost skupnosti in kaže na stopnjo pravilnosti rezultatov. Poleg tega ima sposobnost napovedovanja, zato je uporabna tudi pri ocenjevanju učinkov pokrajinskih sprememb na kvaliteto pokrajine. Nadaljnji razvoj in uporaba subjektivistične paradigme za ocenitev kvalitete posameznih pokrajin, bi služila za uveljavitev kvalitete pokrajine kot okoljskega atributa, ki je lahko (iz)merjen, upravljan in napovedan (Lothian, 1999, str. 195).

Objektivistična (fizična) paradigma <i>Lepota – notranja kvaliteta pokrajine</i>	Subjektivistična (psihološka) paradigma <i>Lepota – kvaliteta v očeh opazovalca</i>
Subjektivna.	Objektivna.
Običajno brez teoretičnega ogrodja.	Pogosto izhaja iz teoretičnega ogrodja.
Poskuša razumeti fizične attribute pokrajine, pogosto za potrebe managementa.	Poskuša razumeti nagnjenost ljudi, da bi razumela fizične komponente, ki prispevajo h kvaliteti pokrajine.
Kvaliteto pokrajine razlikuje na osnovi implicitnih domnev.	Kvaliteto pokrajine razlikuje na osnovi jasnih stališč, nagnjenosti opazovalcev.
Ne omenja vzročnih faktorjev (dejavnikov).	Išče razlago vzročnih faktorjev (dejavnikov).
Empirična; uporaba pristopa.	Eksperimentalna; testira hipoteze in razširja pristop.
Veljavnost rezultatov samo za območje raziskave.	Išče rezultate za širšo uporabo.
Ne išče razlage za naklonjenost ljudi določenim pokrajinam.	Poskuša razumeti naklonjenost ljudi določenim pokrajinam.
Ocenitev ima pogosto terensko osnovo.	Za ocenitev večinoma išče nadomestke (npr. fotografije).
Relativno lahka, poceni in hitra za opraviti.	Relativno težka, draga in počasna za opraviti.
Ne uporablja anketirancev za vrednotenje kvalitete pokrajine, zato ne more oceniti razlik v njihovi naklonjenosti.	Kvantificira vpliv na naklonjenost glede na karakteristike anketirancev – starost, spol, izobrazba, socio-ekonomska struktura, kultura.
Neponovljiva in enkratna: uporaba pristopa ob različnih uporabnikih ima za rezultat različne ocenitve pokrajin.	Ponovljiva: ob ustreznem vzorcu bi morale ugotovljene nagnjenosti obstajati v več študijah.
Zaradi subjektivnosti in neponovljivosti so rezultati kratkoročni in vprašljivi.	Zaradi objektivnosti in ponovljivosti rezultati razširjajo znanje in so za proučevano skupnost relativno stalni.
Ni uporabna za napovedovanje, razen na splošno.	Sposobna napovedovati učinek pokrajinskih sprememb na kvaliteto pokrajine.
Subjektivnost predstavljena kot objektivnost.	Objektivno vrednotenje subjektivnosti.

Preglednica 1: Primerjava objektivistične in subjektivistične paradigme (Lothian, 1999, str. 180).

Za raziskovalce pokrajine je pomembno, da razumejo in cenijo prednosti in slabosti teh dveh pristopov (Lothian, 1999, str. 193).

3. RAZISKAVA

3.1. POJASNITEV IZBORA POKRAJINSKE SLIKE

Izbrana pokrajinska slika predstavlja koroško pokrajino. Prikazuje srednji del toka reke Meže (smer V – Z), v katerem je jedro Mežiške doline. Fotografija zajema naselji Ravne na Koroškem in Prevalje z okoliškimi hribi, Strojno in njena pobočja, hribovit svet med Peco in Uršljo goro ter gorski masiv Pece, ki pripada severni verigi Vzhodnih Karavank (Fotografija 1, str. 35; Slika 11, str. 14).

Izbor pokrajinske slike je pojasnjen v tem poglavju zato, ker je povezan z odzivom anketirancev.

Fotografija 1: Panoramska fotografija Mežiške doline (foto: P. Makuc, april 2005).¹

¹ Anketiranci so uporabljali panoramske fotografije brez označenih zemljepisnih imen.

3.1.1. Geološka zgradba in relief

Po zgradbi in kamninski sestavi spada Mežiška dolina med najbolj svojevrstne pokrajine na Slovenskem. Pestra kamninska zgradba je povzročila, da so na majhne razdalje nastale velike razlike v zunanji podobi pokrajine. Vidno je nasprotje med mirnim površjem kristalaste Strojne na severu (skrajna desna stran fotografije) in strmimi pobočji apneniških Karavank na jugu (Peca v ozadju levega dela fotografije). Kopasto sredogorje **Strojna** se je razvilo na centralnoalpskih kristalastih in metamorfnih kamninah. Predstavlja najzahodnejšo gorsko skupino Pohorskega Podravja in z njim vred tudi del Osrednjih Alp. Po svoji masivnosti in glavnih površinskih oblikah globač in slemen spominja na Pohorje ali Kozjak (Kobansko). Glavno sleme je v višini 1000 – 1060 m. Številni potoki in studenci (neprepustna podlaga), ki izvirajo tik pod vrhom, so v pobočja vrezali globoke grape in precej na drobno razčlenili pogorje, kar močno otežuje prečne prehode. Številne police, položna pobočja, obilica studencev, sorazmerno ugodne pedološke razmere ter primerna sončna lega so povzročile, da je ta predel v vsej dolini najbolj gosto naseljen, da prevlada v njem drobna posest in da je močno usmerjen v kmetijstvo. Hotuljski predel poleg Strojne in njenih pobočij obsega tudi srednji podolžni del doline, ki poteka v miocenskem podolju. Miocenske plasti so malo odporne in erozija z denudacijo v njih hitro napreduje, zato se je tudi relief v njih najbolj znižal. Na neogenih sedimentih **Hotuljskega ali Mežiškega podolja** se je razvil nizek, gričevnat, lahko prehodni svet, ki je že od nekdaj nudil ugodne pogoje za prehod iz Mislinjske doline v Celovško kotlino. Ta pas relativno nižjega sveta, blagih in mirnih reliefnih oblik, sorazmerno ugodnih talnih in klimatskih pogojev je poleg prej navedenega področja predel, ki nudi največ možnosti za kmetijstvo.

Osrednji karavanški predel je zgrajen iz triadnih skladov in sega od Tople in najvišjih vrhov Pece, prek Mežice do Uršlje gore in Jazbine ter Črne na jugu. Najvažnejša je ladinska stopnja, ki obsega weternsteinski apnenec in dolomit, iz katerega so sestavljeni najvišji vrhovi Pece in okolica Žerjava. Te plasti so (bile) velikega gospodarskega pomena za Mežiško dolino. V neogenu so v teh plasteh nastala rudišča. Poleg rudnega bogastva so te plasti pomembne tudi za relief; v Osrednjem karavanškem predelu se zunanja podoba pokrajine naglo spremeni, iz blagih in mirnih reliefnih oblik prihajamo v strm visokogorski svet z vsemi njegovimi značilnostmi. Namesto prejšnjih zaobljenih vrhov in kop ter položnih pobočij, obraslih z gozdovi, vidimo tu gole strme stene ali le deloma porasla strma pobočja. Najobsežnejša enota tega predela je Peca, ki je ostanek nekdanjega ravnika. Sleme poteka od SZ proti JV. Na levi strani gorskega masiva je vidna tudi ena izmed dveh izrazitih ovalnih krnic kot ostanek zgornjega, polkrožno zaključenega dela ledeniške doline. Osrednji karavanški predel ima zaradi prepustne podlage malo tekočih voda, precej pa je suhih dolinic in sotesk (Medved, 1967, str. 11–15; Melik, 1957, str. 100–106; Radovanovič et al., 1999, str. 111).

Raznolikost površja obravnavanega območja se kaže v zastopanosti šestih skupin reliefnih tipov:

1. terasasti relief zavzema nasute ravnine v dolinah in kotlinah, zgrajene iz kvartarnih rečnih nanosov. Čeprav terasasti relief ni razsežen, je za gospodarstvo najpomembnejši in velika škoda je, da industrijska doba na njem tako krči rodovitne površine.
2. Brda, tj. relief nizkih, do 120 m visokih oblik slemen. Najbolj značilen je za terciarne glinaste, ilovnate, peščene, prodne in skrilave kamnine (kraj Dolga brda pri Prevaljah izdaja staro slovensko oznako za ta relief).
3. Relief slemen in globač je značilen za nižje centralnoalpsko hribovje in Koprivsko–javorske hribe v povirju Meže.

4. Sredogorski relief v apnencih in dolomitih prevladuje med Peco in Uršljo goro. Po višinah je podoben prejšnjemu tipu, v drobnem pa je precej drugačen.
5. Kopasti sredogorski relief v centralnoalpskih hribih ni izraziteje razrezan v globače in slemen. Navzdol prehaja v relief globač in slemen, navzgor pa sega do gozdne meje.
6. Visokogorski relief v apneniških gorah (Karavanke; Gams, 1970, str. 27–29).

3.1.2. Pedološke značilnosti in vegetacija

Glede vpliva na vegetacijo po vlogi matičnega substrata v Mežiški dolini razlikujemo karbonatne in silikatne prsti. Silikatna geološko–petrografska podlaga prevladuje v Strojansko–hotuljskem predelu in Koprivsko–javorskem območju, saj ju sestavljajo raznovrstne paleozojske, magmatske in druge neprepustne kamnine. Na tej podlagi so se razvile prsti tipa rankerjev. Na splošno so precej humozne, bolj ali manj vlažne, mineralno bogate ter po naravi matične kamnine bolj ali manj kisle. Ker je območje sestavljeno iz bolj ali manj neprepustnih kamnin, je bogato s površinsko vodno mrežo, ki je izdolbla številne grape in erozijske jarke posebno na površinah, ki iz kakršnihkoli vzrokov niso utrjene z rastjem.

Karbonatna petrografska podlaga po razširjenosti precej zaostaja za silikatno ter obsega osrednji pas Karavank, Raduho, Olševo, z manjšimi čoki in skalnatimi vrhovi pa sega tudi v ostalo območje. Ker so kamnine prepustne, je na tem območju malo površinske vode, čeprav je padavin precej. Hitro kemično razkrajanje kamnin je ustvarilo močno razgiban relief, v velikem in malem, z znaki zakrasevanja in močnimi erozijskimi jarki. Na teh matičnih kamninah se je razvila prst tipa rendzine. Ker je svet bolj strm, ostane prst plitva, na začetni stopnji razvoja ter zelo izpostavljena degradaciji in erozijskim procesom. Če so tla manj strma in prerasla z vegetacijo, ki zadržuje površinsko odplakovanje, se razvijejo bolj globoke, rjave gozdne prsti. Kljub temu daje karbonatna podlaga sorazmerno zelo rodovitne in mnogo manj kisle prsti. Zaradi velikih strmin pa je le malo predelov primernih za poljedelstvo. Posebno dolomitno območje je zaradi ostrih oblik in tankega sloja prsti, skozi katerega marsikje prihajajo na dan gole skale, zelo sušno in za poljedelstvo le malo pomembno (Medved, 1967, str. 19–20).

Po slovenski klasifikaciji tipov prsti spadajo rendzine in rankerji v oddelek avtomorfnih prsti (značilno vlaženje samo s padavinsko vodo, ki se neovirano pretaka skozi profil in se v njem le malo zadržuje) in razred humusno akumulativnih prsti (A–C; izoblikovan humusni A horizont, ki sklenjeno prekriva matično osnovo), pri čemer predstavljajo rendzine prvo, rankerji pa drugo razvojno stopnjo. Rendzine so plitve prsti (globoke od 20 do 40 cm) s humusnim A horizontom na izrazito karbonatni podlagi (rzedzič pomeni škripati, prsti škripajo, ker vsebujejo veliko skeletnih delcev), rankerji pa plitve prsti (globoke podobno kot rendzine) na silikatnih kamninah (ranker pomeni strmo pobočje; Vovk Korže, 1998, str. 18–19).

Prevladujoča rastlinska združba na Koroškem je gozd, vendar je njegova sestava danes v veliki meri spremenjena, naravni gozd se je ohranil le v manjših sestojih. V preteklosti so prevladovali jelovo–bukovo–smrekovi gozdovi, danes pa smrekovi gozdovi, predvsem zaradi izkoriščanja bukve za kurjavo in oglje. Listavci so se ohranili na bolj strmih pobočjih, tudi zato, ker je človek tam manj spreminjal sestavo gozda; listavcev, zlasti bukve je največ na apnencu in metamorfnih skrilavcih.

Na Peci je vidna gozdna meja, ki poteka okrog 200 m pod ovršjem.

Vegetacija, zlasti gozdna je (bila) zaradi večjih onesnaževalcev (zelo) prizadeta (topilnica v Žerjavu, Železarna Ravne, Termoelektrarna Šoštanj), vendar se z opuščanjem okolju škodljivih industrijskih dejavnosti in s pogozdovanjem ekološke razmere sčasoma izboljšujejo (grapa v bližini Žerjava je dobila ime »dolina smrti«; Radovanovič et al., 1999, str. 134).

3.1.3. Poselitve

S fotografije je moč razbrati dva tipa poselitve: linijskega in točkastega. Linijski tip poselitve predstavljata naselji Prevalje (6.621 prebivalcev; Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002) in Ravne na Koroškem (12.248 prebivalcev; Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002), ki v nizu in brez večjih vmesnih nepozidanih površin sledita dnu doline. Večina prebivalcev je zaposlena izven kmetijske dejavnosti. Temeljne možnosti za življenje prebivalcem zagotavljajo lokalna središča z oskrbnimi dejavnostmi in industrijskimi obrati. Na lepo ohranjenih diluvialnih terasah sta se na Ravnah za potrebe delovne sile železarne razvila blokovsko naselje Čečovje in Javornik. To se kaže tudi v zgradbenem značaju obeh naselij.

Točkasti tip poselitve je vezan na hribovit svet. Gre za poselitev v obliki manjših naselij ali samotnih kmetij, ki so med seboj ločene z gozdom. Samotno kmetijo sestavlja kmečki dom (hiša, v kateri ljudje živijo ter gospodarska poslopja) in obdajajoča kmetijska zemljišča z gozdovi. Med posameznimi stavbami so sadovnjaki. Za samotne kmetije je značilna zemljiška ureditev v celku, tako da ima kmet celotno posest okoli domačije. Če je med sosednjimi kmetijami pas gozda, gre za zaprte celke. Če se krčevini neposredno stikata, nastane odprti celek. Kulturno pokrajino, ki je nastala okrog kmečkih domačij, lahko imenujemo mozaično, tudi otočno ali arhipelaško. V pokrajini so samotne kmetije s svojimi kmetijskimi zemljišči obdelani otoki sredi zelene gozdne pokrajine (Klemenčič, Lipovšek, 2003, str. 26–27; Radovanovič et al., 1999, str. 144–145).

Prebivalstvo je skoncentrirano na dnu doline, razložena naselja in samotne kmetije pa dajejo videz raztresene naseljenosti.

Svojevrstne reliefne razmere so eden od vzrokov, da so samotne kmetije prevladujoča oblika agrarne naseljenosti. Pri tem so glede na reliefne in mikroklimatske razmere tudi v okviru Mežiške doline nastale določene razlike.

V Koprivsko-javorskem območju ozke doline in osojna pobočja ne nudijo dosti možnosti za poljedelstvo, pa tudi klimatski pogoji so na splošno dosti slabši kot na višjih prisojnih pobočjih. V podolžnih dolinah se je razvila svojevrstna oblika celkov, ki obsegajo obe pobočji. Takšna razporeditev posesti v celku je klimatsko pogojena; na prisojnih pobočjih doline se razprostirajo njive in travniki, na osojnih pa gozd in pašnik (celki v Topli in Javorju).

Pri dolinskih samotnih kmetijah se poljedelska zemlja širi v bolj ali manj nepretrganem pasu na prisojnim pobočju nekaj nad dnem doline. Njivske in travniške površine so pogosto strnjene in tvorijo pas odprtega sveta (Javorje, Dolgo brdo). Severna pobočja in vrhove južnega pobočja pokrivajo gozdovi, v dolinicah ob potokih pa se razprostira pas pašnikov.

Prave etažne kmetije so v Strojanskem predelu, Hotuljskem ali Mežiškem podolju in na Brdinjah. Navezanost kmetij na prisojna pobočja je tako velika, da nam pogled s Smrekovca ali Raduhe pokaže močno naseljeno hribovje, če pa pokrajino pogledamo s severa, prevladujejo v njej gozdovi.

Prave samotne kmetije z zaprtimi celki so kljub goratemu svetu sorazmerno redkeje zastopane, največ jih je v močno razgibanem svetu in večjih višinah. Precej jih je v senčni legi Koprivne, Ludranskega vrha, Bistre, na Strojni in v Osrednjem karavanškem predelu.

Močno so razširjeni razloženi ali polodprti celki v Javorju, Hotuljskem podolju in na Strojni. Meje med obdelovalno zemljo posameznih kmetij se naslanjajo na grape, potoke ali slemena.

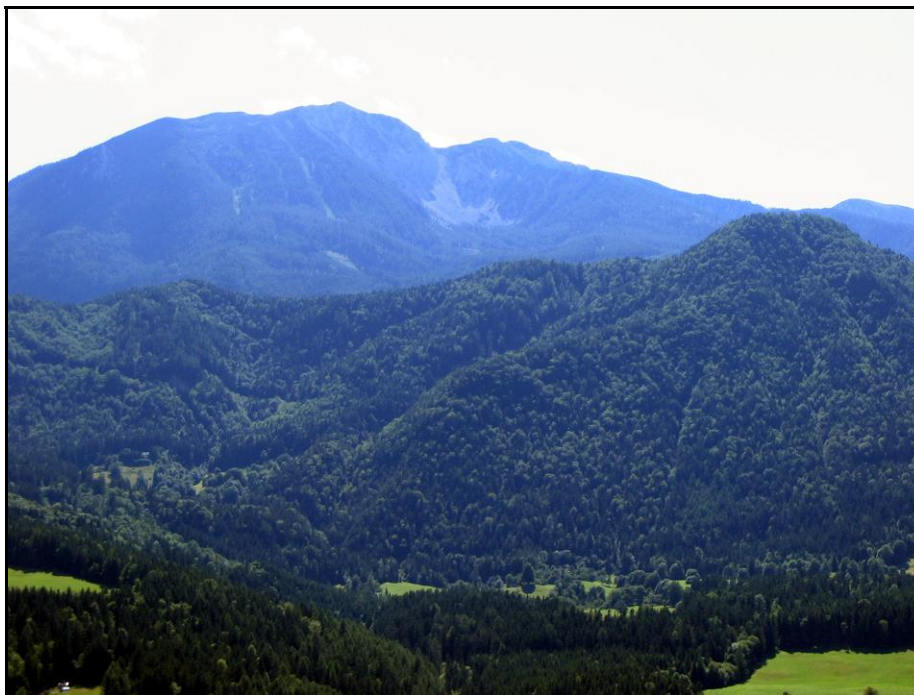
Povsem odprtih celkov je malo, samo v Spodnji Jamnici se je razvila manjša »ves«.

Pri kmetijah v celkih se travniki, pašniki in njive mešajo med seboj glede na kakovost zemljišča. Oblike njiv so odvisne od mikroreliefnih pogojev. Vsa zemlja na prisojnih straneh, ki nudi vsaj skromne reliefne in talne pogoje, je obdelana. Travniki se razprostirajo med njivskimi površinami na tistih mestih, ki zaradi tankega sloja prsti, skal, zamočvirjenosti ali senčne lege niso primerni za obdelavo. Pašniki zavzemajo robove in grape.

Gospodarsko središče kmetije leži največkrat v zgornji tretjini obdelovalne zemlje, običajno čisto pod vrhom, tako da je večina obdelovalne zemlje pod gospodarskim poslopjem. Tako lego ima gospodarsko poslopje zaradi lažjega odvoza hlevskega gnoja na njive. Preskrba z vodo in zavetrna lega sta bili pri izbiri položaja gospodarskega središča drugotnega pomena. Večina kmetij ima svoje središče prav na vrhu pomola hrbta ali slemena. Poleg lažjega odvoza na nižje ležeče njive je od tam tudi lepši razgled, ki je bil ljudem na samotni kmetiji edini stalni stik s soslednjimi kmetijami in svetom (Medved, 1967, str. 24–27).

Zaradi naravnih dejavnikov je v gospodarstvu samotnih kmetij najpomembnejši les, ki daje največji dohodek, pomen poljedelstva se z višino zmanjšuje, narašča pa pomen živinoreje (Radovanovič et al., 1999, str. 144–145).

Med vsemi slovenskimi alpskimi pokrajinami so naravne razmere za poselitev najboljše na Karavankah. Vododržne kamnine so omogočile poselitev v obliki samotnih kmetij, ki segajo v Mežiški dolini do zgornje višinske meje poselitve. Bukovnik pod Raduho je s 1327 m nadmorske višine najvišje ležeča kmetija na Slovenskem. Iz tega lahko razberemo, da daje geološka zgradba dinamiko slovenski kulturni pokrajini (Klemenčič, Lipovšek, 2003, str. 22–23).

Slika 15: Severna stran pobočij – gozdovi (foto: P. Makuc, julij 2005).

Slika 16: Južna stran pobočij – mozaična kulturna pokrajina (foto: P. Makuc, julij 2005).

3.1.4. Gospodarstvo

Gospodarski razvoj na Koroškem so v veliki meri oblikovale naravne razmere. Svinčeva, cinkova in železova ruda so zastopane v Karavankah in posredno izvirajo iz vulkanskih kamnin, ki so v notranjosti gorovja bolj razširjene kot na površju. Premogovno bogastvo je vezano na razprostranjenost miocenskih plasti (tudi leške premogovne plasti) in se je začelo izkoriščati šele v prvi polovici 19. stoletja.

Gospodarstvu Mežiške doline daje značaj rudarstvo in industrija. Na fotografiji je v dnu doline vidna Železarna Ravne, ki se je na dediščini stare fužine in fevdalnega železarskega podjetja razvila v močno proizvajalko kakovostnih plemenitih jekel in drugih končnih izdelkov za potrebe kmetijstva, prometa in železnice. Po zaprtju rudnika svinca in cinka Mežica je sekundarna predelava svinca ostala v tovarni akumulatorskih baterij. Poleg tega je po 2. svetovni vojni nastalo nekaj manjših tovarn različnih gospodarskih panog (lesno–predelovalna, kovinska, strojna, elektrotehnična in tekstilna industrija). Zaradi dolge industrijske tradicije, delovno intenzivnih panog in neugodnih naravnih razmer za kmetijstvo industrija še vedno zaposluje velik delež ljudi. Posledično ima Mežiška dolina nekoliko nižji delež kmečkega prebivalstva (4 %). Gospodarsko sožitje med kmetijstvom in industrijo se kaže v možnostih zaposlitve (dodatnega dohodka) kmečkega prebivalstva v industriji, ki je hkrati tudi trg za kmetijske pridelke. To velja predvsem za kmečka gospodarstva v dolinskem območju in v nižjih legah po hribovju, medtem ko so bolj oddaljene in po višjih pobočjih raztresene kmetije z gospodarstvom v dolini manj neposredno v življenjski zvezi (Melik, 1957, str. 106–118; Radovanovič et al., 1999, str. 81, 136–137).

3.2. OPREDELITEV STAROSTNIH SKUPIN

Obravnavano populacijo predstavlja 26.451 prebivalcev štirih občin Mežiške doline (Statistični urad Republike Slovenije, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002). Nekatere osnovne značilnosti prebivalstva Mežiške doline so prikazane v Preglednici 2.

Starostne skupine prebivalcev niso opredeljene mehansko, ampak na podlagi Piagetove teorije kognitivnega (spoznavnega) razvoja in Eriksonove teorije psihosocialnega razvoja. To pomeni, da obstaja med posameznimi obravnavanimi starostnimi skupinami pomemben mejnik v razvoju mišljenja.

»Piaget je eden tistih psihologov, ki je kljub temu, da je priznaval neprekinjenost človekovega duševnega razvoja, stalno trdil, da se ta odvija v določenih stadijih, za katere je na intelektualnem področju značilna posebna oblika organizacije intelektualnih struktur v človekovi zavesti« (Horvat, Magajna, 1989, str. 75). Celotni razvoj inteligentnosti je razdelil in opisal v treh glavnih stadijih:

1. senzomotorna ali zaznavnogibalna raven miselnih procesov v obdobju od rojstva do konca 2. leta.
2. Konkretnologične operacije, ki obsegajo miselni razvoj od 2. leta do (11) 12 let. Kljub temu, da se operacija odvija na miselnem nivoju, so za razmišljanje še vedno potrebni konkretni predmeti. Otrok na tej stopnji še ne more sklepati na osnovi domnev.
3. Formalnologične operacije s pričetkom med 11. do 12. letom in naprej. To je končni stadij, ki je značilen za logično mišljenje odrasle normalno razvite osebe (Horvat, Magajna, 1989, str. 78–79, 212).

V raziskavo so bili vključeni tisti prebivalci, ki so po Piagetu dosegli tretjo fazo miselnega razvoja (spodnja meja). Za njihovo nadaljnjo razdelitev je bila uporabljena Eriksonova teorija psihosocialnega razvoja, ki predstavlja eno izmed redkih sintez spoznavnega (kognitivnega) in osebnostnega razvoja in se tako približuje celostnemu obravnavanju človekovega razvoja (Horvat, Magajna, 1989, str. 101). Starostne skupine so tako opredeljene kot:

1. obdobje adolescence (mladostništva): starost od 12 do 20 let,
2. mlajša odrasla doba: starost od 20 do 35 let,
3. starejša odrasla doba: starost od 35 do 65 let (zgornja meja; Horvat, Magajna, 1989, str. 103; Kupljen, 2004).

»Adolescenca je obdobje in proces duševnega dozorevanja iz otroka v odraslega« (Horvat, Magajna, 1989, str. 233). V tem obdobju poteka izredno pomemben proces razvoja, ko mladi človek preide z nivoja konkretnologičnih operacij na višji nivo formalnologičnih operacij, pri čemer so kvalitativne razlike med miselnimi sposobnostmi mladostnikov zelo velike (Horvat, Magajna, 1989, str. 241). »Z vidika logičnih struktur mišljenja lahko trdimo, da se mišljenje adolescenta pomembno razlikuje od mišljenja otroka v predpuberteti. Otrok lahko opravlja izključno konkretne operacije pri vzpostavljanju odnosov, pri klasificiranju, razvrščanju ipd. Nasprotno pa začne mladostnik oblikovati sisteme formalnologičnih odnosov, ki temelji na strukturi mreže in na skupini štirih temeljnih transformacij: identiteti, negaciji, recipročnosti in korelativnosti« (Horvat, Magajna, 1989, str. 242). Bistvena značilnost nove oblike mišljenja je sposobnost logičnega sklepanja, ki izhaja iz domneve in izpeljuje sklepe, ki nujno sledijo. Pri tem ni pomembno, ali so domneve resnične ali ne (Horvat, Magajna, 1989, str. 242). Razvoj teh miselnih zmožnosti moramo povezovati z naravo celotnega duševnega razvoja v tem obdobju. Adolescenca je namreč čas, ko se oblikujejo specifične poteze posameznikovega pogleda na svet in ko se sam dokončno oblikuje kot osebnost (Horvat, Magajna, 1989, str. 243).

Čeprav prihaja posameznik v obdobju adolescence do vrhov svojih intelektualnih zmožnosti (med 16. in 20. letom), se njegov psihosocialni razvoj ne zaključi. Če se okrog 50. leta zmanjšuje kapaciteta primarnih intelektualnih sposobnosti, se to nadoknadi z večjimi

izkušnjami, razumnejšim trošenjem energije in z boljšo organizacijo vseh aktivnosti (Horvat, Magajna, 1989, str. 240, 254).

3.3. VZOREC

Vzorec predstavlja 75 prebivalcev Mežiške doline (po 25 za vsako starostno skupino), ki so bili pripravljeni sodelovati v raziskavi. V primerjavi s celotno populacijo je delež ljudi z visokošolsko izobrazbo zaradi večje motiviranosti pri sodelovanju precej višji, zato pa primanjkuje število anketirancev s srednješolsko izobrazbo. Pri statusu je vprašljiv nizek numerus pri brezposelnih osebah ($n = 3$) in upokojencih ($n = 3$).

Čas ogleda fotografije in reševanja vprašalnika ter dolžina napisanega teksta so bili poljubni. Ker pri zbiranju podatkov ni bil uporabljen podroben osebni intervju ali ustni vprašalnik, je v primerjavi z drugimi podobnimi raziskavami vzorec nekoliko večji (v primeru iskanja skupin elementov dojemanja). Coeterier namreč ugotavlja, da po šestih ali sedmih intervjujih ne dobimo več novih informacij o dojetih kvalitetah pokrajine (Coeterier, 1996, str. 30). »Na področju pokrajinskih vzorcev (= osnovnih kvalitet) se ljudje strinjajo 90, 95 ali celo 99 %. To lahko zanesljivo uporabimo kot znanstveno« (cv: Alexander, 1979). Vzorec je odvisen tudi od tega, ali ugotavljamo samo kvalitete pokrajine in dogovor mnenj (zadostuje majhen vzorec; $n = 25-30$), ali nas poleg tega zanimajo tudi kvalitete ljudi, npr. razlikovanje med skupinami, razlike med mnenji (Coeterier, 1996, str. 30). V tem primeru je velikost vzorca na spodnji meji.

Nekatere statistične značilnosti vzorca so prikazane v Preglednicah 3 in 4.

Prostorska enota	Št. preb. (% od vseh v M. d.)	% žensk	Povp. starost (let)	Izobrazba (%)*					Status (%)					
				0	1	2	3	4	A	B	C	D	E	F
Črna na Koroškem	3.616 (13,7)	49	36,9	14	26	54	3	3	10	6	3	39	Ni pod.	6
Mežica	3.966 (15)	51	39,5	8	24	57	5	6	9	5	4	39	Ni pod.	6
Prevalje	6.621 (25)	50	39,9	9	24	57	4	6	9	6	3	40	Ni pod.	5
Ravne na Koroškem	12.248 (46,3)	50	37,8	7	22	58	6	7	9	6	4	43	Ni pod.	6
<i>Mežiška dolina</i>	<i>26.451</i>	<i>50</i>	<i>38,5</i>	<i>9</i>	<i>24</i>	<i>57</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>9</i>	<i>6</i>	<i>4</i>	<i>41</i>	<i>Ni pod.</i>	<i>6</i>

* Upošteva prebivalstvo staro 15 ali več let.

Preglednica 2: Nekateri statistični značilnosti prebivalstva Mežiške doline (SURS, Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002).

	Št. anketirancev	% žensk	Povp. starost (let)	Izobrazba (%)					Status (%)						Občina bivanja (%)			
				0	1	2	3	4	A	B	C	D	E	F	Č	M	P	R
Vzorec	75	56	31,3	12	25,3	26,7	9,3	26,7	12	21,3	9,3	49,3	4	4	13,3	16	20	50,7

Preglednica 3: Nekateri statistični značilnosti vzorca.

Starostne skupine (let)	% žensk	Povp. starost (let)	Izobrazba (%)					Status (%)						Občina bivanja (%)			
			0	1	2	3	4	A	B	C	D	E	F	Č	M	P	R
12 – 20	56	15,8	36	64				36	64					16	24	32	28
20 – 35	52	26,6			56		44			28	60		12	12	4	24	60
35 – 65	60	51,5		12	24	28	36				88	12		12	20	4	64

Preglednica 4: Nekateri statistični značilnosti vzorca po posameznih starostnih skupinah.

Legenda k Preglednici 2, 3, 4:

0 – brez,
1 – osnovna,
2 – srednja,
3 – višja,
4 – visoka.

A – učenec,
B – dijak,
C – študent,
D – zaposlen,
E – upokojenec,
F – brezposeln.

Č – Črna na Koroškem,
M – Mežica,
P – Prevalje,
R – Ravne na Koroškem.

3.4. VPRAŠALNIK

Kot osnovna metoda vrednotenja je uporabljena pisna anketa in ne podroben osebni intervju ali ustni vprašalnik, kot to predvideva fenomenološki model. Ker so razlike v dojetanju pokrajine med posameznimi skupinami prebivalcev v literaturi opisane skopo in nesistematično, je uporaba odprtih, delno ali v celoti strukturiranih ter poglobljenih intervjujev / vprašalnikov manj primerna, ker ni začrtanih smernic, po katerih lahko vnaprej sestavimo naša vprašanja (Bajec, 2005).

Vprašalnik je poleg nekaterih osnovnih podatkov o anketirancu (spol, starost, kraj stalnega bivanja, izobrazba in status) sestavljen samo iz enega vprašanja, tj. opisa predstave o pokrajini na podlagi priložene fotografije. Ankete so zato obdelane kvalitativno – na podlagi poglobljene analize vsebine so določeni tisti elementi pokrajine, ki vplivajo na pokrajinsko predstavo. Bistvo tega pristopa je, da so elementi dojetanja predstavljeni s strani samih prebivalcev in ne na podlagi razvrščanja oziroma ocenjevanja vnaprej določenih elementov, ki jih izbere raziskovalec. Takšne vprašalnike je sicer lažje in hitreje (kvantitativno) obdelati, vendar so dobljeni elementi dojetanja povezani s subjektivnim izborom raziskovalca. Na ta način se je možno izogniti tudi nekaterim stalno prisotnim napakam pri vrednotenju pokrajine, ki so v glavnem povezane s številiškimi podatki.

VPRAŠALNIK

1. Osnovni podatki o anketirancu:
 - A. Spol: M Ž
 - B. Starost: _____ let
 - C. Kraj stalnega bivanja: _____
 - D. Izobrazba: brez OŠ srednja višja visoka
 - E. Status: učenec dijak študent zaposlen upokojenec brezposeln
2. Kakšna je vaša predstava o pokrajini, ki jo prikazuje fotografija? Prosim, pišite čitljivo.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and extend across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Hvala za sodelovanje!

Slika 17: Vprašalnik.

3.5. REZULTATI

Opisi predstav o pokrajini (na različne načine) izražajo številne elemente dojemanja pokrajine, združene v naslednje kategorije spremenljivk, ki si sledijo po pomembnosti:

1. Relief

Opažene so različne orografske enote (ravnina, gričevje, hribovje, gorovje) oziroma reliefne oblike (dolina, kotlina, rečna terasa, hrib, gora), nadmorska višina, naklon, ekspozicija, (klimatski) višinski pasovi (dna kotlin in dolin, topli (termalni) pas, hribski pas, nižji gorski pas, višji gorski pas, subalpski pas, alpski pas) in razgibanost pokrajine. Uvrstitev višine elementov oziroma nadmorske višine v to skupino je vprašljiva, ker lahko prebivalci dojemajo hribe in gore kot prostorski in ne kot fizični vidik (cv: Zube et al., 1974; Okabe et al., 1986).

2. Izstopajoči / značilni / orientacijski elementi

Sem se uvrščajo elementi kot so zgradbe (železarna, stolpnice, šole, grad, cerkev, posamezne kmetije), gore in vrhovi, smučišča (Poseka, Peca) in (grajski) park, ki zaradi pomena, dimenzije, oblike, ureditve ali barve izstopajo in ljudem »padejo« v oči.

3. Vegetacija

Omenja se tip vegetacije (gozd – iglasti, listnati, mešani, smrekov), vegetacijski pasovi (npr. listopadni gozd, gorska bukev, mešani gozd, iglasti gozd, ruševje, gorski pašnik, kamnina) in gozdna meja.

4. Poselitev

Opažen je tip poselitve (samotne kmetije), način poselitve (koncentracija na dnu doline in redka poselitev v hribovju, razpršenost), lega (gosta poselitev prisojnih leg v primerjavi z osojnimi) in oblika (sometje krajev Ravne in Prevalje).

5. Čas

Gre za linearen (preteklost, sedanjost, prihodnost) in / ali ciklični vidik (menjavanje letnih časov) razvoja pokrajine v času in prostoru.

6. Uporabnost

Po mnenju prebivalcev nudi domača pokrajina možnosti za kmetijsko, gozdarsko in turistično rabo ter kvalitetno življenje in preživljanje prostega časa (pestra, raznolika in razgibana pokrajina v mirnem okolju nudi dobre možnosti za različne oblike rekreacije, izletništvo, doživljanje lepote narave, sprostitve itd.).

6. Kakovost bivalnega okolja

Omenjajo se (ne)onesnaženost, mir, hrup, prenaseljenost, (pomanjkanje, krčenje) zelene površine in urejenost. Ocena kakovosti bivalnega okolja ni enotna in se med posamezniki precej razlikuje.

8. Raba tal

Gre za razlikovanje med različnimi zemljiškimi kategorijami, npr. gozdovi, travniki, pašniki, njive, vrtički.

9. Vtis pejsaža

Podoba pokrajine kot celote lahko naredi na opazovalca pozitiven ali negativen vtis. V omenjeni raziskavi je vtis pejsaža izključno pozitiven in povezan s prijetnimi občutki.

10. Asociacije

Predstava o pokrajini so tudi asociacije na:

- znane osebe: pisatelj Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, legenda o kralju Matjažu.
»Prežihov Voranc je najpomembnejši pripovednik socialnega realizma in prvi pisatelj, ki je v slovenski književnosti odkril koroško pokrajino in ljudi«. V svojih delih prikazuje vaško skupnost in posamezne človeške usode v tej skupnosti, trpljenje vojakov na fronti, boj z zemljo za vsakdanji kos kruha, spopade z okolico in trpljenje (Grafenauer, Suhodolčan, 1983, str. 58).

V Matjaževi jami na Peci za kamnito mizo spi in počiva kralj Matjaž (ogrski kralj Matija Korvin). Legenda pravi, da se je tja zatekel s svojo vojsko po krvavem boju s Turki. Ko mu bo brada zrastle devetkrat okoli mize, se bo zbudil in gora ga bo dala nazaj.

- Posebnosti: jezikovne (švapánje), značajske (karakter ljudi), kulturne, način življenja. Zaradi precejšnjega samoglasniškega upada se v narečni izgovorjavi uporabljajo številne kračine. Opazno značilnost slušne podobe povzroča švapánje, kar pomeni da se namesto nekdanjega trdega l pred srednjimi in zadnjimi samoglasniki izgovarja dvoustnični v.

Tako za Mežiško dolino kot celo koroško pokrajino velja, da so ljudje trdi, svojeglavi, delavni, pošteni in ponosni.

- Probleme: prometna odmaknjenost, nizek življenjski standard, brezposelnost, pomanjkanje (kreativnih) delovnih mest, neugodne življenjske razmere, gospodarska recesija, okoljski problemi, pomanjkanje stanovanj, štipendij, »beg možganov«, neprepoznavnost.
- Spomine: spomini na otroštvo oziroma mladost, preživljanje prostega časa.
- Dom.
- Življenje (posameznika in na splošno).
- Dogodke in prireditve, npr. tradicionalna Jesenska srečanja na Prevaljah.
- Preživljanje prostega časa.
- Mnenja in predloge, npr. uporaba predstavljene fotografije kot razglednice za Mežiško dolino.

11. Infrastruktura

Gre za ceste, železnico in splošno infrastrukturo.

12. Simboli

Pomen Peca kot simbola Koroške in njenih ljudi. Peca (2.126 m) je obsežna apnenčasta gora severne verige Vzhodnih Karavank, v kateri so ležišča svinčeve in cinkove rude. V njenem masivu je 800 km rovin na nadmorski višini od 268 m do 2.060 m. Znana je tudi po legendi o kralju Matjažu, zanimivi floristični sestavi (najmanjši jeglič), podzemnem kolesarjenju in veliki navezanosti ljudi nanjo.

Podobno kot v dosedanjih raziskavah je tudi iz te razvidno, da enostavne povezave, zveze med zunanjimi elementi in notranjo zgradbo ali dojetimi atributi, ne obstajajo (cv: Kaplan, Wendt, 1972). Posamezen element je lahko povezan z več atributi (Coeterier, 1996, str. 28), npr.:

1. gora Peca kot:

- reliefna oblika. Primer: »Slika prikazuje goro in dolino«.
- Izstopajoč / značilen / orientacijski element. Primer: »Ta pokrajina leži na Koroškem, saj se v levem kotu dviga gora Peca«.
- Simbol. Primer: »Velik del levega dela fotografije zavzema tudi Peca. Peca kot »simbol« Koroške in Korošcev (ne vseh, pač pa nas, ki govorimo na V)«.

2. Razgibanost kot:

- element reliefa. Primer: »Pokrajina je razgibana, v njej so doline, griči, hribi ...«.
- Kvaliteta pokrajine, ki nudi dobre možnosti za kakovostno preživljanje prostega časa. Primer: »Sodelovanje turizma in športa je ena od velikih možnosti, saj tako pestro konfiguracijo terena ne nudi vsaka pokrajina«.

3. Gozd kot:

- tip vegetacije. Primer: »Prevladuje mešani gozd, na višjih legah je tudi iglasti«.

- Zemljiška kategorija (raba tal). »Na hribih so – zlasti desno – posamezne hiše in kmetije; pokrajina v tem delu je sicer pretežno pokrita z gozdom, vmes so tudi travniki in posamezne njive«.

Poleg elementov dojemanja sta v raziskavi opazovani tudi spremenljivki prepoznavnost in subjektivnost. Iz opisov predstav o pokrajini je razvidno ali so anketiranci pokrajino prepoznali ali ne (čeprav naloga tega ni zahtevala) in ali je opis subjektiven (izražanje čustev, mnenj) oziroma objektivni.

Raziskava (mesto; % opisov z obravnavano spr.)	Coeterier (mesto)
Relief (1.; 83)	Prostorska organizacija pokrajine: prostornost (6.)
Prepoznavnost (79)	
Izstopajoči /značilni /orientacijski el. (2.; 77)	/
Vegetacija (3.; 69)	Biotična komponenta: naravnost (4.)
Subjektivnost (68)	
Poselitev (4.; 59)	/
Čas (5.; 52)	Razvoj pokrajine v času (5.)
Uporabnost (6.; 37)	Raba (2.)
Kakovost bivalnega okolja (6.; 37)	Način upravljanja pokrajine (7.)
Raba tal (8.; 35)	Fizična oz. abiotična komponenta (3.)
Vtis pejzaža (9.; 32)	Enotnost (1.)
Asociacije (10.; 29)	/
Infrastruktura (11.; 25)	/
Simboli (12.; 3)	/
/	Čutne kvalitete (8.)

Preglednica 5: Primerjava izsledkov raziskav diplomskega dela in nizozemskega raziskovalnega projekta.

Preglednica 5 prikazuje podobnosti in razlike med izsledki raziskav diplomskega dela in nizozemskega raziskovalnega projekta. Poudariti je potrebno, da neposredna primerjava rezultatov zaradi uporabe različnih metod zaznavanja in vrednotenja pokrajine (pisna anketa # poglobljeni intervjuji), izhajanja iz različnih pokrajinskih okolij (Mežiška dolina – prevlada ekstenzivnega hribovitega sveta # Nizozemska – intenzivno obdelana ravnina) in različnega namena raziskav (iskanje značilnosti pokrajine, ki jih prebivalci uporabljajo za njeno dojemanje # razvoj modela za ocenjevanje okolja) ni mogoča. Rezultati so odvisni od specifičnih značilnostih proučevane pokrajine ter načina in vsebine njene predstavitve. Primer: tla in melioracije so pomemben element dojemanja samo za prebivalce Nizozemske, saj imajo pestre talne razmere v njihovem okolju pomembno (gospodarsko) vlogo. Leva stran preglednice prikazuje hierarhično razporeditev kategorij elementov dojemanja na primeru Mežiške doline, ki jih lahko razumemo kot osnovne kvalitete njene pokrajine. V desnem stolpcu so v vsebinskem smislu (bolj ali manj) ustrezno pripisane skupine elementov dojemanja, ki jih ugotavlja Coeterier na primeru Nizozemske. Obakrat gre za specifično poimenovanje kategorij spremenljivk dojemanja in uvrstitev posameznih elementov v določeno kategorijo. Popolnoma identični spremenljivki sta čas oz. razvoj pokrajine v času ter uporabnost oz. raba. V ostalih primerih gre za primerjavo na podlagi posameznih identičnih oz. podobnih elementov dojemanja znotraj skupin, npr. pri vtisu pejzaža in enotnosti izražen pomen skladnosti posameznih delov, ki oblikujejo celoto. Vegetacija, kakovost bivalnega okolja in raba tal so eden od elementov, ki jih vključujejo spremenljivke širšega pomena: biotična komponenta oz. naravnost, način upravljanja pokrajine in fizična oz. abiotična komponenta. Slednja je v našem primeru relief. Po mnenju Coeterierja je relief abiotična

lastnost pokrajine v geografiji, medtem ko ima pri dojemaju pokrajine vidik prostornosti. To pomeni, da prebivalci dojemajo hribe in gore kot prostorski in ne kot fizični vidik (cv: Zube et al., 1974; Okabe et al., 1986; Coeterier, 1996, str. 33, 37). Splošno gledano ima po drugi strani prostorski vidik vsak atribut v pokrajini. Kategorije izstopajoči / značilni /orientacijski elementi, poselitev, asociacije, infrastruktura in simboli so lastne naši, čutne kvalitete pa nizozemski raziskavi. Pri čutnih kvalitetah gre večinoma za vtise oz. občutke, ki jih iz fotografije ne moremo razbrati.

Pri preverjanju statistično značilne povezanosti med posameznimi kategorijami spremenljivk dojemaja pokrajine ter nekaterimi osnovnimi podatki o anketirancih smo ugotovili obstoj 10-ih statistično značilnih povezav:

1. starostna skupina – prepoznavnost,
2. spol – prepoznavnost,
3. spol – poselitev,
4. spol – infrastruktura,
5. izobrazba – prepoznavnost,
6. status – vegetacija,
7. status – raba tal,
8. status – asociacije,
9. kraj bivanja – prepoznavnost,
10. kraj bivanja – relief.

Med njimi lahko opišemo, pojasnimo naslednje zveze:

- starostna skupina – prepoznavnost;
v tej zvezi izstopa starostna skupina od 20 do 35 let, znotraj katere je 96 % anketirancev prepoznalo domačo pokrajino, čeprav tudi za anketirance ostalih dveh starostnih skupin ne moremo trditi, da pokrajine niso prepoznali, le delež prepoznavnosti je nižji (70 %). Ker naloga od anketirancev ni zahtevala poimenovanja pokrajine¹, ne moremo pojasniti vzroke teh rezultatov.
- Spol – prepoznavnost;
v tem primeru izstopajo moški, ki so v 93,9 % ugotovili, da gre za domačo pokrajino; pri ženskah je ta delež nižji (66,7 %). Podobno kot v prejšnjem primeru razlaga rezultatov ni mogoča, ker naloga od anketirancev ni zahtevala poimenovanja pokrajine.
- Spol – poselitev;
v tej povezavi izstopajo ženske, ki pogosteje (71,4 %) opazijo elemente poselitve kot moški (42,4 %). Vzrok je lahko večja navezanost žensk na dom in družino kot posledica njihove tradicionalne vloge (gospodinje).
- Spol – infrastruktura;
infrastruktura je bila na splošno redko opažena spremenljivka dojemaja, moški pa jo zaznavajo še redkeje (12,1 %) kot ženske (35,7 %). Pod infrastrukturo spadajo izrazito ceste in železnica, le v nekaj primerih se omenja splošna infrastruktura (tudi ta s strani žensk). Ker je ceste in železnico brez podrobnega ogleda fotografije težko opaziti, bi lahko sklepali, da so ženske pri opazovanju bolj natančne.
- Status – raba tal;
pri opredelitvi rabe tal izstopajo brezposelne osebe, upokojenci in učenci. Slednji so raba tal verjetno opazili, ker se o tem učijo v šoli, upokojenci in brezposelni pa zaradi navezanosti na zemljo. Pri statusnih skupinah brezposelni in upokojenci je vprašljiv nizek

¹ Anketiranec je dobil »točko« za prepoznavnost, če smo lahko iz opisa kakorkoli razbrali, da je prepoznal domačo pokrajino in ne nujno z uporabo zemljepisnih imen.

numerus sodelujočih v raziskavi (po $n = 3$). Dijaki, študentje in zaposleni izrazito niso opazili rabe tal (od 67,7 % do 100 %).

- Status – asociacije;
v primerjavi z ostalimi skupinami izstopajo študentje, ki so pokrajino opisovali z asociacijami, predvsem kot problem. Takšno osnovo interpretacije omenja tudi Meinig (cv: Meinig, 1979). Z odhodom iz domače pokrajine v druge kraje, ki nudijo možnost visokošolske izobrazbe, se soočajo s številnimi problemi (prometna odmaknjenost, nizek življenjski standard, brezposelnost, pomanjkanje (kreativnih) delovnih mest, neugodne življenjske razmere, gospodarska recesija, pomanjkanje stanovanj, štipendij, »beg možganov«), ki v tem življenjskem obdobju odločilno vplivajo na njihovo zaznavanje pokrajine.
- Kraj bivanja – prepoznavnost;
v tem primeru so bili prebivalci, ki živijo na ozemlju občin Prevalje (93,3 %) in Ravne na Koroškem (84,2 %) uspešnejši pri prepoznavanju domače pokrajine kot prebivalci občin Črna na Koroškem (70 %) in Mežica (50 %). Vzrok je verjetno v tem, da sta območji občin Prevalje in Ravne reliefno bolj »odprti«, ker se Mežiška dolina tam najbolj razširi. Na fotografiji je zajet pogled na dolino, ki ga prebivalci zgornjega dela doline redko vidijo.

Izmed statistično neznačilnih povezav velja omeniti zvezo:

- status – kakovost bivalnega okolja,
kjer v primerjavi z ostalimi skupinami močno izstopajo učenci, ki so pri opisu pokrajine v 77,8 % omenili kakovost bivalnega okolja. Domneva se, da je vzrok vpliv šole, ki daje vse večji poudarek okoljski vzgoji in ekološki osveščenosti že v najnižjih razredih.

Povezava	Preverjanje statistične povezanosti				Velikost povezanosti (jakost)		
	Mera	Stat. povezanost	Verjetnost povezave		Mera	Vrednost	Jakost
starostna skupina – prepoznavnost	Hi-kvadrat (X^2)	3,3 %	Sig. = 0,033	96,7 %	Cramerjev koef.	0,302	nizka
spol – prepoznavnost	Yatesov popravek	1,0 %	Sig. = 0,010	99,0 %	Phi-koef. (Φ)	0,330	nizka
spol – poselitev	Yatesov popravek	2,2 %	Sig. = 0,022	97,8 %	Phi-koef. (Φ)	0,292	nizka
spol – infrastruktura	Yatesov popravek	3,9 %	Sig. = 0,039	96,1 %	Phi-koef. (Φ)	0,269	nizka
izobrazba – prepoznavnost	razmerje verjetij	0,9 %	Sig. = 0,009	99,1 %	Phi-koef. (Φ)	0,446	zmerna
status – vegetacija	razmerje verjetij	3,7 %	Sig. = 0,037	96,3 %	Cramerjev koef.	0,371	nizka
status – raba tal	razmerje verjetij	0,7 %	Sig. = 0,007	99,3 %	Cramerjev koef.	0,420	zmerna
status – asociacije	razmerje verjetij	4,4 %	Sig. = 0,044	95,6 %	Cramerjev koef.	0,334	nizka
kraj bivanja – prepoznavnost	razmerje verjetij	3,8 %	Sig. = 0,038	96,2 %	Cramerjev koef.	0,345	nizka
kraj bivanja – relief	razmerje verjetij	2,4 %	Sig. = 0,024	97,6 %	Cramerjev koef.	0,388	nizka

Preglednica 6: Rezultati.

Zdi se, da so se bolj kot skupne značilnosti dojemanja pokrajine posameznih skupin prebivalcev pokazale razlike v zaznavanju znotraj istih skupin. To daje slutiti, da na posameznikovo dojemanje pokrajine bolj kot proučevane karakteristike (starost, spol, izobrazba, status in kraj bivanja) vplivajo njegove osebne lastnosti in značilnosti (značaj čustev, znanje, vrednote, sposobnost mišljenja, sklepanja in razumevanja). Ker prihajajo anketiranci iz istega oz. podobnega življenjskega okolja in se med njihovimi opisi kljub temu pojavljajo velike razlike, lahko sklepamo, da okolje kot dejavnik doživljanja in vrednotenja prostora v tem primeru nima odločujočega vpliva na rezultate.

Primer št. 1: opis pokrajine 15-letne učenke s Prevalj

»Slika prikazuje dva kraja (Prevalje in Ravne na Koroškem) z okolico. Okolica teh dveh krajev je gozdnata. Prevladuje mešani gozd, na višjih legah je tudi iglasti. V ozadju je gora (Peca). Vidne so tudi samotne kmetije. Poleg gozda je tudi nekaj obdelovalnih površin (njive in travniki). Predvidevam, da je slika nastala nekje v začetku pomladi, saj je na Peci še sneg (bolj na vrhu). Dolina (reke Meže) je obdana s hribi. Razlika med najnižjo in najvišjo točko je nekaj več kot 1.500 m. Podoba pokrajine kazi velika tovarna, ki je očitna tudi s slike. V ospredju je naselje Javornik, kjer je veliko stolpnih in blokov. V okolici Prevalj in Raven je veliko kmetij z obdelovalnimi površinami. V samih Prevaljah in Ravnah je zelo malo zelenja«.

Primer št. 2: opis pokrajine 13-letnega učenca iz Raven na Koroškem

»To so Ravne. Mislim, da je pokrajina zelo lepa in neonesnažena. Zelo jo imam rad in za noben denar ne bi šel živet kam drugam«.

Primer št. 3: opis pokrajine 52-letnega visoko izobraženega zaposlenega moškega iz Raven na Koroškem

»Mogočna Peca, hribi, doline, gozdovi in travniki, mesto tam spodaj – oči se ne morejo nagledati te lepote. Ob pogledu na to pokrajino spoznaš, kako čudovit je svet okrog nas, kolikšno srečo uživamo v tem okolju. Zato ga očuvajmo za naslednje rodove, da bodo tudi oni – tako kot mi – ob doživljanju lepote narave našli svoj notranji mir«.

Primer št. 4: opis pokrajine 49-letne visoko izobražene zaposlene ženske s Kotelj

»Mežiška dolina – ujeta med hribi. Vedno bolj nerazvita, zaspana in depresivna. Pozabljena v severnem delu Slovenije. Gospodarstvu slabi, ob tem pa za mlade ni dosti alternative. Ni turizma, cestnih povezav, ne malega gospodarstva, zato odhajajo. Posledično je vedno manj rojstev, manj je kulturnega in športnega dogajanja. Nujna je sprememba«.

Primerjava med prvim in drugim ter tretjim in četrtem primerom dojemanja domače pokrajine prikazuje različne zaznave, poglede znotraj iste starostne, statusne in izobrazbene skupine, kar nakazuje vpliv, prisotnost posameznikovih osebnostnih lastnosti in značilnosti. Primerjava med prvima dvema in drugima dvema primeroma pa kaže na drugačen pogled mlajših in starejših ljudi. Dojemanje pokrajine je torej dinamičen pojav, ki se skozi življenjski cikel človeka spreminja (cv: Lyons, 1983). Starejši ljudje si na podlagi preteklih izkušenj večinoma ustvarijo bolj realen vtis o pokrajini (cv: Gartner, Hunt, 1987; Hunt, 1975). Tretji in še posebej četrti opis sta primera različnih osnov interpretacije. Po mnenju Meiniga lahko vidimo pokrajino kot sistem, naravo, habitat, artefakt, zgodovino, prostor, estetsko ali kot

problem (cv: Meinig, 1979). V tretjem primeru gre za optimističen pogled na pokrajino, ki jo opazovalec doživlja estetsko, kot naravo in habitat. Zadnji opis je primer pesimističnega (realnega?) gledanja na pokrajino, ki jo opazovalka doživlja predvsem kot problem. Pri drugem opisu se kaže izrazita navezanost na domači kraj, okolje, medtem ko prvi primer potrjuje Purcellovo ugotovitev, da tipičnost pokrajine pri njenih prebivalcih temelji na kratkem pregledu vseh in ne le določenih (fizičnih) atributov (Purcell, Lamb, 1998, str. 58).

4. SKLEPI

Razlike v dojemljanju pokrajine na primeru Mežiške doline glede na različne značilnosti njenih prebivalcev so proučene na podlagi fenomenološkega modela v povezavi s subjektivističnim (psihološkim) kontekstom gledanja na pokrajino. Bistvo tega pristopa je, da so elementi dojemljanja predstavljeni s strani samih prebivalcev in ne na podlagi razvrščanja oziroma ocenjevanja vnaprej določenih elementov, ki jih izbere raziskovalec. Subjektivistična paradigma je objektivna v tem, da meri stališča opazovalcev pokrajine brez vpliva raziskovalčevih osebnih nagnjenj in predsodkov, čeprav se ti lahko pojavijo pri oblikovanju vprašalnika in vrednotenju rezultatov (Lothian, 1999, str. 178). Omenjeni pristop je uporabljen z namenom odkrivanja notranjih, »skritih« zaznav in vrednot. Pri objektivistični paradigmi gre za vrednotenje pokrajine na osnovi določenih domnev in kriterijev, npr. da imajo gore in reke veliko pokrajinsko kvaliteto. Pridevnik objektivni se nanaša na možnost natančnega vodenja procesa vrednotenja pokrajine zaradi vnaprej definiranih domnev in kriterijev, pri čemer njihova subjektivna osnova običajno ni upoštevana. Pri objektivistični (fizični) paradigmi je subjektivnost predstavljena kot objektivnost, medtem ko gre pri subjektivistični (psihološki) paradigmi za objektivno vrednotenje subjektivnosti (Lothian, 1999, str. 177–180).

Raziskava na podlagi fotoankete ugotavlja naslednje skupine elementov dojemljanja pokrajine s strani njenih prebivalcev, ki si sledijo po pomembnosti in jih lahko razumemo kot osnovne kvalitete pokrajine v Mežiški dolini:

1. relief,
2. izstopajoči / značilni / orientacijski elementi,
3. vegetacija,
4. poselitev,
5. čas,
6. uporabnost,
6. kakovost bivalnega okolja,
8. raba tal,
9. vtis pejzaža,
10. asociacije,
11. infrastruktura,
12. simboli.

Zaradi majhnega števila opravljenih raziskav na temo dojemljanja pokrajine s strani njenih prebivalcev, uporabe različnih metod zaznavanja in vrednotenja pokrajine, izhajanja iz različnih pokrajinskih okolij ter različnega namena posameznih raziskav, neposredna primerjava dobljenih elementov dojemljanja z drugimi avtorji ni mogoča. Rezultati so odvisni od specifičnih značilnostih proučevane pokrajine ter načina in vsebine njene predstavitve. Npr. vodne površine, ki so v literaturi opisane kot pomemben element dojemljanja, v naši raziskavi niso omenjene, ker jih fotografija ne prikazuje.

Na splošno se zdi, da je dojemljanje in vrednotenje pokrajine s strani nedomačinov usmerjeno v zaznavanje objektov in domačinov v zaznavanje rabe (Coeterier, 1996, str. 40). V našem primeru je zaznavanje objektov pred zaznavanjem funkcionalnega vidika pokrajine. Pri t. i. izstopajočih / značilnih / orientacijskih elementih so v ospredju določene zgradbe in posamezni vrhovi, ki ljudem »padejo« v oči. Izražen je pomen železarne na Ravnah ter gorskega masiva Pece. Vzroki za visok delež opisov z zaznavanjem objektov so lahko specifičen gospodarski razvoj pokrajine in / ali značilnosti reliefa. Bolj kot domneva, da ljudje

gledajo na pokrajino kot tujci je verjetna razlaga, da ima železarna poleg vloge (značilnega) objekta tudi velik (simbolni) pomen v zavesti ljudi.

Za prebivalce je pomembna tudi časovna komponenta, tj. razvoj pokrajine v času in prostoru, ki je verjetno zopet posledica specifičnega gospodarskega razvoja v preteklosti in sedanje gospodarske recesije. Linearni vidik časa je usmerjen v zaznavanje preteklega, sedanjega in prihodnjega razvoja pokrajine, ciklični pa v zaznavanje letnih časov.

V prvi polovici niza skupin elementov dojemanja je tudi kakovost bivalnega okolja, ki ima zaradi posledic ekološke katastrofe v Mežiški dolini med prebivalci razmeroma velik pomen (na istem mestu kot uporabnost pokrajine). Ocena kakovosti bivalnega okolja ni enotna in se med posamezniki precej razlikuje.

Asociacije in simboli se kot spremenljivki dojemanja v literaturi redkeje (kot ena izmed možnih osnov interpretacije; cv: Meining, 1979) ali pa sploh ne omenjata. Pogled na pokrajino lahko pri ljudeh izzove različne asociacije v zvezi s to pokrajino, npr. spomine na mladost, probleme v pokrajini itd. Določeni značilni elementi pokrajine pa lahko sčasoma prerastejo v njen simbol, npr. Peca kot simbol Koroške in njenih ljudi.

Doživljanje prostora je za vsakega posameznika specifično, relativno in temelji na okolju in njegovih osebnostnih lastnostih in značilnostih. Vsak posameznik ima s psihološkega vidika lasten življenjski prostor, ki ga določa njegovo doživljanje prostora v določenem trenutku. Rezultati diplomskega dela predstavljajo skupek značilnosti, dobljen iz množice različnih psiholoških življenjskih prostorov, ki sestavljajo splošno sliko vidnega prostora za širšo družbeno skupnost (Pogačnik, 1976, str. 87–88).

Poudariti je potrebno, da smo med nekaterimi spremenljivkami dojemanja in značilnostmi anketirancev statistično značilno povezanost sicer dokazali, vendar je zaradi nizke do zmerne velikosti teh povezav in (pre)majhnega vzorca v primeru ugotavljanja razlik med skupinami, mnenji, te povezave težko logično interpretirati. O pomembni povezavi načeloma govorimo, če je njena velikost večja od 0,5; ta vrednost pa v naši raziskavi ni bila dosežena.

Zaradi nizkega števila anketirancev pri posameznih skupinah, npr. pri statusu: upokojenci ($n = 3$) in brezposelne osebe ($n = 3$), bi bilo smiselno določene skupine združiti. V primeru večjega števila skupin, npr. pri statusu (učenci, dijaki, študenti, zaposleni, upokojenci in brezposelni), lahko iz kontingenčne tabele razberemo, katere skupine so odgovarjale podobno in na podlagi tega enako misleče združimo. Ker posamezne skupine, ki bi jih sicer lahko združili (npr. učenci, dijaki, tudi študenti), niso vedno podobno odgovarjale, smo ostali pri prvotni razdelitvi in na ta način omogočili primerjavo.

Rezultate diplomskega dela bi lahko izboljšali s povečanjem vzorca in naključnim izborom anketirancev ter njihovo sorazmerno zastopanostjo znotraj posameznih skupin. Vsem opazovalcem bi bilo pri ogledu fotografije in opisovanju pokrajine potrebno zagotoviti enakovredne pogoje. To pomeni, da v istem prostoru in ob enakem času ter ločeno posedeni med seboj dobijo skupna navodila od raziskovalca ter potrebno gradivo. Pri tem je pomembno, da vsi sodelujoči prvič vidijo fotografijo in imajo na razpolago enako veliko časa za ogled in opis. V tej raziskavi zaradi objektivnih razlogov popolnoma enakovrednih pogojev ni bilo mogoče zagotoviti.

Pričakovati je, da se v skladu s kognitivnim (spoznavnim) in psihosocialnim razvojem človeka skozi njegov življenjski cikel spreminja tudi dojemanje pokrajine, vendar raziskava med različnimi starostnimi, izobrazbenimi in statusnimi skupinami, spoloma ter krajih bivanja ni pokazala statistično pomembnih razlik (velikost povezave večja od 0,5). Zdi se, da na posameznikovo dojemanje pokrajine bolj kot omenjene karakteristike vplivajo njegove osebnostne lastnosti in značilnosti (značaj čustev, znanje, vrednote, sposobnost mišljenja, sklepanja in razumevanja). Raziskavo bi bilo zato smiselno dopolniti s psihološkega vidika. Ker prihajajo anketiranci iz istega oz. podobnega življenjskega okolja in se med njihovimi opisi kljub temu pojavljajo velike razlike, lahko sklepamo, da okolje kot dejavnik doživljanja in vrednotenja prostora v tem primeru nima odločujočega vpliva na rezultate.

Za ocenitev izsledkov diplomskega dela bi bilo potrebno izdelati podobno raziskavo in opraviti primerjavo med rezultati. Zanimiva bi bila tudi proučitev razlik v dojemanju pokrajine s strani domačinov in nedomačinov, med ljudmi iz pokrajinsko različnih območij, med strokovnjaki s področij okoljske in socialne kognicije, geografije, krajinske arhitekture, prostorskega planiranja itd. in nestrokovnjaki teh področij ter ugotavljanje pomena posameznih dejavnikov, ki vplivajo na dojemanja in vrednotenja pokrajine.

5. SUMMARY (POVZETEK)

Differences in landscape perception of Mežica Valley according to distinctive characteristics of its inhabitants are being researched on the grounds of phenomenological model in connection with subjectivist (psychological) context of landscape perception. The essence of this approach is that elements of landscape perception are presented by inhabitants themselves, and not on classification and evaluation of pre-prepared elements provided by the researcher. Subjectivist paradigm is objective, as it measures observer's point of view of the landscape without any interference of researcher's personal tendencies and prejudice, although these can emerge when formatting the questionnaire and by the evaluation of the results (Lothian, 1999, pg. 178). This approach is used in order to find out the inner and hidden values and perceptions. In the objectivist paradigm, the evaluation of landscape is made upon defined assumptions and criteria, for example, that mountains and rivers have great landscape quality. The adjective objective stands for the possibility of precise guidance of landscape evaluation because of pre-defined assumptions and criteria, the subjective basis is usually not considered. In the objectivist (physical) paradigm subjectivity is presented as objectivity, and on the other hand by the subjectivist (psychological) paradigm subjectivity is evaluated objectively (Lothian, 1999, pg. 177–180).

The photo-questionnaire based research studies following groups of elements of peoples' landscape perception. Elements are listed according to significance and are understood as basic qualities of landscape in Mežica Valley:

1. relief,
2. apparent / significant / orientation elements,
3. vegetation,
4. inhabitancy,
5. time,
6. usefulness,
7. quality of residential environment,
8. land use,
9. impression,
10. association,
11. infrastructure,
12. symbols.

Because of lack of researches on landscape perception from the inhabitants' point of view, use of different methods for landscape perception and evaluation, different landscape environments and different purposes of researches, direct comparison of results with other authors is impossible. The results depend on specific characteristics of the studied landscape, on ways and content of its presentation. For example: waters, which are described as important elements of perception in literature, are not mentioned in our study because the photograph does not show any.

In general, it seems that non-locals' perception and evaluation of landscape is oriented toward perceiving of objects, while the locals' is oriented toward use (Coeterier, 1996, pg. 40). In our case perception of objects comes before the functional point of view of the landscape. In the group of apparent / significant / orientation elements different buildings and individual peaks, which catch peoples' eyes prevail. The significance of ironworks Ravne and the Peca mountain range is expressed. We should look for reasons for a high percentage of this kind of descriptions in landscape's specific economy development and /or relief characteristics. More

plausible than the assumption of people looking at the landscape as foreigners is the fact, that the ironworks beside the part of a building also has a very big symbolic significance in peoples' consciousness.

Time component plays a big role in inhabitants' lives – development of the landscape in time and place, which may also result in specific economic development in the past and present economic recession. Linear view of time is oriented toward the awareness of past, present and future development of the landscape, while cyclic is oriented toward the awareness of seasons.

In the first half of group elements is the perception of quality of residential environment. This element plays a big role in peoples' lives because of the ecological catastrophe in Mežica Valley (on the same place as the land use). Evaluation of the quality of residential environment is not homogeneous and differs among individuals.

Associations and symbols as variables are not often (as one of the basis for the interpretation; cv: Meining, 1979) or not at all mentioned in literature. View of the landscape can provoke different associations, like memories of peoples' youth, problems in the country, etc. Specific landscape elements can in time grow into symbols, like mountain Peca as a symbol of Carinthia and its people.

Space experience is specific, relative for each individual, and it is founded on environment and individual's personal characteristics and nature. Each individual has, from the psychological point of view, his / her own life space, which is determined by his / her space perception in a specific moment. Results of the graduation thesis represent a joint of characteristics, gathered from a mass of psychological life spaces, which represent a general picture of visible space for a wide social community (Pogačnik, 1976, pg. 87–88).

It is needed to say that among some variables of perception and characteristics of the examinees, we did prove statistically significant correlation. It is difficult to logically interpret these correlations; the reasons are low to moderate size of these connections and, in the case of researching differences among groups, opinions too small sample.

Because of the low number of the examinees in specific groups, for example the retired ones ($n = 3$) and unemployed ($n = 3$), it would be significant to unite some of these groups. In case of a larger number of groups, for example by status (pupils, secondary school students, students, employed, retired, unemployed), the contingent table would show, which groups gave similar answers. On these grounds we could unite individuals who think alike. But individual groups, which could be united, did not give similar answers; therefore we remained with the primary division to enable the comparison.

The graduation thesis results could be improved with the enlargement of the sample and coincidental selection of the examinees and their proportional representation within individual groups. Each individual should be provided with the same conditions when analysing and describing the photograph. Individuals should be in the same room at the same time individually seated and provided by examiner's instructions and material. It is very important that individuals see the photograph for the first time and have the same amount of time for its description. Because of the objective reasons this conditions have not been assured in our research.

According to cognitive and psychosocial growth of peoples' lives, a landscape perception change is expected. Despite different age, education, and status groups, sex and residential places the research did not show any statistically important distinctions ($p \geq 0,5$). It seems that personality and features (nature of feelings, knowledge, values, judgement capability, decisions and understanding) have greater effect on individual's landscape perception than the above-mentioned characteristics. Therefore it would be significant to supplement the research from the psychological point of view. There are very big differences in individual descriptions although the examinees come from the same / similar environment. Therefore we can conclude that environment as a factor of perception and evaluation in this case does not have a crucial affect on the results.

For the evaluation of the graduation thesis results, we should make a similar research and make a comparison between the results. It would be very interesting to study differences in landscape perception among locals and foreigners, people from different landscapes, experts from fields of environmental and social cognition, geography, landscape architecture, etc., and un-professionals, and to find out the meaning of individual factors, which influence the perception and evaluation of the landscape.

6. LITERATURA IN VIRI

1. Altman, I., Wohlwill, J., F., 1983. Behaviour and the natural environment. Knj. 6. Human behaviour and environment. New York, Plenum Press, 346 str.
2. Bell, S., 2001. Landscape pattern, perception and visualisation in the visual management of forests. *Landscape and urban planning*, 54, str. 201–211.
3. Canon PowerShot A85 : navodila za uporabo. 2004. Ljubljana, Canon Adria, 161 str.
4. Coeterier, J., F., 1996. Dominant attributes in the perception and evaluation of the Dutch landscape. *Landscape and urban planning*, 34, str. 27–44.
5. Državna topografska karta Republike Slovenije 1:50.000. 14, Ravne na Koroškem. 2002. 1. izd. 1:50.000. Ljubljana, Geodetska uprava Republike Slovenije.
6. Gams, I., 1970. Geomorfološke in klimatske razmere v Jugovzhodni Koroški. V: Jugovzhodna Koroška. 8. posvetovanje slovenskih geografov, Ravne na Koroškem, 12.–14. septembra 1969. Ljubljana, Geografsko društvo Slovenije, Skupščina občine Ravne na Koroškem, Skupščina občine Slovenj Gradec, Skupščina občine Dravograd, str. 27–59.
7. Geografija. 2001. Tržič, Učila International, 682 str. (Tematski leksikoni)
8. Grafenauer, N., Suhodolčan, L., 1983. Album slovenskih pisateljev. Ljubljana, Mladinska knjiga, 68 str.
9. Horvat, L., Magajna, L., 1989. Razvojna psihologija. 2. natis. Ljubljana, DZS, 263 str.
10. Klemenčič, M., M., 2002. Miselna slika pokrajin. V: Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave Filozofske fakultete, str. 161–180)
11. Klemenčič, M., M., Lipovšek, I., 2003. Geografija Slovenije 2. Priprava na maturo. Učbenik za 4. letnik gimnazij. 1. izd., 1. natis. Ljubljana, DZS, 75 str.
12. Kolenc–Kolnik, K., 1996. Spatial perception of a frontier region by young people. V: Nove smeri prostorskega razvoja. 6. srečanje geografov iz Univerze v Bayreuthu, Pécsu, Gradcu, Ljubljani in Mariboru, Maribor, 26. in 27. septembra 1996. Maribor, Pedagoška fakulteta, str. 207–212.
13. Kučan, A., 1996. Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji : doktorska disertacija. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, 230 str.
14. Kučan, A., 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 224 str. (Spekter, 1998, 1)
15. Kučan, A., 2002. Pomenska členitev nacionalnega prostora. V: Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave Filozofske fakultete, str. 181–210)

16. Kunaver, J., Lipovšek, I., Pak, M., Luževič, M., Klemenčič, M., M., 2000. Družboslovje. Geografija. 1. izd., 2. natis. Ljubljana, DZS, 131 str.
17. Lothian, A., 1999. Landscape and the philosophy of aesthetics: is landscape quality inherent in the landscape or in the eye of the beholder? *Landscape and urban planning*, 44, str. 177–198.
18. Medved, J., 1967. Mežiška dolina. Socialnogeografski razvoj zadnjih 100 let. Ljubljana, Mladinska knjiga, 186 str.
19. MacKay, K., J., Fesenmaier, D., R., 1997. Pictorial element of destination in image formation. *Annals of tourism research*, 24, 3, str. 537–565.
20. Melik, A., 1957. Slovenija. Knj. 2. Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana, Slovenska matica, 594 str.
21. Palmer, J., F., 1997. Stability of landscape perception in the face of landscape change. *Landscape and urban planning*, 37, str. 109–113.
22. Pogačnik, A., 1976. Vizualno–estetske komponente v kibernetiki prostorskega planiranja. Ljubljana, Zavod SRS za družbeno planiranje, področje za prostorsko planiranje, 132 str.
23. Pogačnik, A., 1987. Vizualno ambientalna valorizacija prostora. Ljubljana, Zavod za družbeno planiranje Ljubljana, 61 str.
24. Polič, M., 2002. Doumevanje okolja. V: Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave Filozofske fakultete, str. 15–55)
25. Polič, M., Klemenčič, M., M., Kos, D., Kučan, A., Marušič, I., Ule, M., N., Natek, K., Repovš, G., 2002. Spoznavni zemljevid Slovenije. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 381 str.
26. Purcell, A., T., Lamb, R., J., 1998. Preference and naturalness : an ecological approach. *Landscape and urban planning*, 42, str. 57–66.
27. Radovanovič, S., Varl, V., Žiberna, I., 1999. Koroška A – Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka. Murska Sobota, Pomurska založba, 191 str. (Zbirka Slovenija total)
28. Ročna zemljevida Slovenije 1:500.000 in 1:725.000. 2001. 4. izd. 1:500.000. Ljubljana, DZS.
29. Ryan, R., L., 1998. Local perceptions and values for midwestern river corridor. *Landscape and urban planning*, 42, str. 225–237.
30. Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ). 1994. Ljubljana, DZS, 1714 str.
31. Toupal, R., S., Nives Zedeno, M., Stoffle, R., W., Barabe, P., 2001. Cultural landscapes and ethnographic cartographies : Scandinavian–American and American Indian knowledge of the land. *Environmental science & policy*, 4, str. 171–184.

32. Vovk Korže, A., 1998. Ali poznamo prsti? Geografski obzornik, 45, 4, str. 16–21.
33. Vrišer, I., 1998. Uvod v geografijo. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 414 str.
34. Wherrett, J., R., 1999. Issues in using the internet as a medium for landscape preference research. Landscape and urban planning, 45, str. 209–217.
35. Yamashita, S., 2002. Perception and evaluation of water in landscape : use of photo-projective method to compare child and adult residents' perceptions of a Japanese river environment. Landscape and urban planning, 62, str. 3–17.

6.1. ELEKTRONSKI VIRI

1. Faculty of Landscape Architecture.
URL: <http://fla.esf.edu/people/faculty/palmer/home.htm> (citirano 7. 12. 2004)
2. Landscape Study.
URL: <http://www.bath.ac.uk/psychology/landscape/introabcd.htm> (citirano 15. 2. 2005)
3. Nassauer, J., 2003. Landscape Perception Approaches to Ecological Issues.
URL: http://www-personal.umich.edu/~nassauer/course_%20posters.htm#nre501
(citirano 7. 12. 2004)
4. Review of Existing Methods of Landscape Assessment and Evaluation.
URL: <http://www.mluri.sari.ac.uk/ccw/task-two.html> (citirano 11. 2. 2005)
5. Rogelj, B., 2005. Normalna porazdelitev, korelacija, linearna regresija.
URL: http://www.ff.uni-lj.si/geo/gradiva/studijska_gradiva/kvantitativne_metode_1/gradiva_kvantitativne1.html
(citirano 17. 10. 2005)
6. Rogelj, B., 2005. Opredelitev osnovnih pojmov.
URL: http://www.ff.uni-lj.si/geo/gradiva/studijska_gradiva/kvantitativne_metode_1/gradiva_kvantitativne1.html
(citirano 17. 10. 2005)
7. Statistični urad Republike Slovenije. Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj 2002.
URL: http://www.stat.si/tema_demografsko_prebivalstvo.asp (citirano 7. 5. 2005)
8. Toupal, R., S., 2003. Cultural landscapes as a methodology for understanding natural resource management impacts in the western United States. Conservation Ecology, 7, 1. Directory of Open Access Journals.
URL: <http://www.consecol.org/vol7/iss1/art12/> (citirano 15. 4. 2005)

6.2. OPTIČNI DISKI (CD-ROMI)

1. ©CANON INC, 2004. Canon Digital Camera Solutions Disk v17.1 [EIG]. Great Britain. CD-ROM.

2. ©ArcSoft, Inc., 2003. ArcSoft Camera Suite v1.3. Great Britain. CD-ROM.

6.3. USTNI IN DRUGI NEOBJAVLJENI VIRI

1. Bajec, B., 2005. Razvojna psihologija in psihološka metodologija. Univerza v Ljubljani. (osebni vir, maj 2005)
2. Kupljen, H., 2004. Razvojna psihologija in psihološka metodologija. Mežica. (osebni vir, december 2004)
3. Loder, J., F., 2005. Landscape perception. University of Aberdeen. (osebni vir, februar 2005)
4. Nassauer, J., I., 2005. Landscape perception. University of Michigan. (elektronski vir, januar 2005)
5. Palmer, J., F., 2005. Landscape perception. State University of New York. (elektronski vir, januar 2005)
6. Rogelj, B., 2005. Računanje statistične povezanosti med neštevilskimi spremenljivkami. (osebni vir, elektronski vir, september 2005)
7. Wood, M., 2005. Landscape perception. University of Aberdeen. (osebni vir, februar 2005)

7. SEZNAM PRILOG

	stran
Fotografija 1: Panoramska fotografija Mežiške doline.	35
Preglednica 1: Primerjava objektivistične in subjektivistične paradigme.	33
Preglednica 2: Nekateri statistični značilnosti prebivalstva Mežiške doline.	43
Preglednica 3: Nekateri statistični značilnosti vzorca.	43
Preglednica 4: Nekateri statistični značilnosti vzorca po posameznih starostnih skupinah.	43
Preglednica 5: Primerjava izsledkov raziskav diplomskega dela in nizozemskega raziskovalnega projekta.	48
Preglednica 6: Rezultati.	51
Slika 1: Pregled podatkov.	7
Slika 2: Pregled spremenljivk.	8
Slika 3: Kontingenčna tabela – določitev spremenljivk.	9
Slika 4: Kontingenčna tabela – statistika.	10
Slika 5: Kontingenčna tabela – prikaz celic.	10
Slika 6: Kontingenčna tabela – oblika tabele.	11
Slika 7: Povzetek obdelave podatkov.	11
Slika 8: Kontingenčna tabela – rezultati.	12
Slika 9: Hi-kvadrat (X^2) test.	13
Slika 10: Mere kontingence.	13
Slika 11: Obravnavano območje.	14
Slika 12: Koncept oblikovanja oblikovno–ambientalne izkušnje in vrednote.	17
Slika 13: Haubrichov model prostorskega dojemanja in identifikacije.	28
Slika 14: Zveza med objektivistično in subjektivistično paradigmo.	32
Slika 15: Severna stran pobočij – gozdovi.	39
Slika 16: Južna stran pobočij – mozaična kulturna pokrajina.	40
Slika 17: Vprašalnik.	45